

Kirken og den økonomiske globaliseringen

Komiteen for internasjonale spørsmål
Mellomkirkelig råd for Den norske kirke

Utgitt av Komiteen for internasjonale spørsmål (KISP) under Mellomkirkelig råd for Den norske kirke oktober 2007.

Utgitt med støtte fra Den norske kirkes nord/sør informasjon (KUI) og Kirkens Nødhjelp.

Opplag: 350 stk.

Trykk og utforming: Arkan Kopi & Digitaltrykk

ISBN 978-82-7545-070-6

© Mellomkirkelig råd for Den norske kirke

Bestilles fra
Kirkerådets materiellekspedisjon
Postboks 799 Sentrum
0106 Oslo

Tlf: 23 08 12 00, faks: 23 08 12 01

E-post: materiell@kirken.no

KISP er Mellomkirkelig råds faste organ for drøfting av sosialetiske spørsmål av internasjonal karakter, men bistår også Kirkerådet og Samisk kirkeråd i sosialetiske spørsmål. Nemnda skal særlig ha sin oppmerksomhet henvendt mot de sosialetiske spørsmål som Den norske kirke møter i forbindelse med sin økumeniske virksomhet i og utenfor Norge.

I 2007 består KISP av følgende medlemmer:

Raag Rolfsen (leder), Karin Dokken, Arne Dale (KNs representant), Guro Almås, Harald Nyeggen Sommer, Håvard Aagesen, Kjetil Fretheim, Kristin Sommer Bjørnson, Marit Skjeggstad, Ragnhild Dybdahl, Sigbjørn Skåden (Samisk kirkeråds representant), Stig Lægdene

Observatør fra Den norske kirkes nord/sør informasjon (KUI): Kari Jordheim (valgt leder), Estrid Hessellund (prosjektleder)

Rapporten er utarbeidet av Raag Rolfsen (leder i KISP), Gard Lindseth (sekretær for KISP) og Helene Hoggen (rådgiver i Kirkens Nødhjelp)

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning

1.1 Kirken og den økonomiske globaliseringen	s. 7
1.2 Globalisering	s. 8
1.3 KVs AGAPE prosess	s. 9
1.4 Formålet med rapporten	s. 11
1.5 Rapportens oppbygging	s. 12

Kapittel 2: Den økonomiske globaliseringen og et perspektiv fra en kirke i nord

2.1 Den økonomiske globaliseringens aktører	s. 13
2.2 Nyliberalismen og motstanden mot den	s. 16
2.3 En etisk vurdering av globaliseringen	s. 17
2.4 Gudsrikets usynlige tilstedeværelse	s. 19
2.5 Oikos	s. 20
2.6 Økonomisk nyliberalisme og politisk liberalisme	s. 21
2.7 En global blandingsøkonomi	s. 22

Kapittel 3: Norges rolle i global økonomisk politikk

3.1 Norge som petroleumsnasjon: Rettferdig fordeling av petroleumsformuen	s. 24
3.2 Norge som miljønasjon: vårt klimapolitiske ansvar	s. 27
3.3 Norge som fiskeri- og landbruksnasjon: Handelspolitikken	s. 29
3.4 Oppsummering	s. 31

Kapittel 4: Byggesteiner for en mer rettferdig og bærekraftig verden

4.1 Miljø og natur må ligge til grunn for utviklingspolitikken	s. 32
4.2 Menneskerettigheter og staters ansvar	s. 34
4.3 Globalt demokrati	s. 36
4.4 Bistand	s. 38
4.5 Oppsummering	s. 39

Kapittel 5: Rettferdig handel

5.1 Hva er rettferdig handel?	s. 40
5.2 Handel i Verdens handelsorganisasjon (WTO)	s. 42
5.3 Handel med industrivarer (GATT)	s. 42
5.4 Intellektuell eiendomsrett (TRIPS)	s. 44
5.5 Tjenestehandel (GATS)	s. 45
5.6 Oppsummering	s. 47

Kapittel 6: Rettferdig finans

6.1 Hva er et rettferdig internasjonalt finanssystem?	s. 48
6.2 Kritikk av IFI-enes bruk av betingelser	s. 50
6.3 Kina i Afrika og ansvarlig långivning	s. 53
6.4 Økologisk gjeld	s. 53
6.5 Illegitim gjeld, gjeldsslette og kreditors medansvar	s. 55
6.6 Alternative finansieringsordninger for solidaritet	s. 57
6.7 Oppsummering	s. 58

Kapittel 7: Oppsummering og veien videre

7.1 Innledning	s. 59
7.2 Motstand mot globalisering som et bekjennelsesspørsmål?	s. 60
7.3 Veien videre for AGAPE prosessen	s. 62
7.4 Sluttord	s. 64

Forord

”Men den som har mer enn nok å leve av og likevel lukker sitt hjerte når han ser sin bror lide nød, hvordan kan han ha Guds kjærlighet i seg? (1. Joh 3,17)”

Vi lever i dag i en verden der ressursene er svært skjevt og urettferdig fordelt. Verdens fattigdom vil alltid utfordre kirken. I rapporten ”Kirken og den økonomiske globaliseringen”, som du nå holder i hånden, diskuteres den globale uretten i lys av den økonomiske globaliseringen. Rapporten er skrevet av en arbeidsgruppe nedsatt av Komiteen for internasjonale spørsmål (KISP) under Mellomkirkelig råd for Den norske kirke. Gruppen har bestått av: leder i KISP Raag Rolfsen, rådgiver i Mellomkirkelig råd og sekretær for KISP Gard Lindseth, og rådgiver i økonomisk rettferdighet i Kirkens Nødhjelp Helene Hoggen. KISP har fulgt prosessen med å få rapporten ferdig, og komiteen har gitt mange innspill underveis. Det er et samlet KISP som stiller seg bak denne rapporten slik den her foreligger. I rapporten søker KISP å være lydhøre og solidariske med de kirker verden over som opplever globaliseringen som en trussel mot liv og menneskeverd. Samtidig ønsker KISP ut fra perspektivet av å være en kirke i nord å gi noen perspektiver på hvilke reformer som må til i det globale handels- og finanspolitiske systemet.

Rapporten har sitt utgangspunkt i den prosess som er igangsatt i Kirkenes Verdensråd (KV) for å svare på spørsmålet om hva som er kirkens rolle i den økonomiske globaliseringen. Dokumentet AGAPE (Alternative Globalisation Addressing Peoples and Earth), som ble presentert i forkanten av KVs generalforsamling i Porto Alegre i februar 2006, er et foreløpig resultat av denne prosessen. Den norske kirke har blitt utfordret av KV til å bidra i den videre AGAPE-prosessen. Gard Lindseth deltok på vegne av Den norske kirke på et AGAPE-seminar i Genève i september 2006 og noen uker senere arrangerte KISP en debatt på Kirkens Hus i Oslo om AGAPE, med paneldeltagere fra norsk kirkeliv og politikk og fra Kenya og Sverige. Det var i etterkant av dette seminaret at KISP, på vegne av Den norske kirke, fikk i oppgave å gi en respons på AGAPE-dokumentet.

Denne rapporten har også blitt behandlet ved flere anledninger i Mellomkirkelig råd. Mellomkirkelig råd har vedtatt at KISP utarbeider rapporten som skal legges til grunn for Den norske kirkes respons på AGAPE-teksten og AGAPE-prosessen. Mellomkirkelig råd vurderer denne rapporten som et konstruktivt og viktig bidrag til den økumeniske prosessen videre. Eventuelle merknader fra Kirkemøtets diskusjon og vedtak om økonomisk globalisering vil bli oversendt KV sammen med rapporten.

Dette temaet er så utfordrende at det vekker debatt og reaksjoner, og det er sunt. Det handler tross alt om den største og mest påtrengende uretten som vi har i verden i dag, og den blir stadig større på grunn av den skjeve ressursfordelingen vi har. Den akutte

klimakrisen forsterker i tillegg problemene. Uavhengig av om omfattende utslippsreduksjoner blir gjort i de nærmeste årene, så vil fattige og sårbare samfunn fortsette å leve sterkt preget av klimaendringene. Verdens fattigdom dreier seg om politikk. Vi må alltid være kritiske til alle som bidrar til å øke eller forlenge fattigdommen i verden, enten det er i Norge, USA eller i Afrika. Samtidig kan vi ikke være skråsikre i våre forslag til løsninger, og vi kan ikke utelukke at andre aktører ser andre ting enn vi gjør. Derfor er det så viktig med diskusjon og engasjement i disse spørsmålene. Vi håper derfor at rapporten blir lest og gir inspirasjon til å tenke grundigere igjennom de etiske utfordringene som den økonomiske globaliseringen stiller oss ovenfor: både i våre egne menigheter og i den globale kirke, men også at rapporten kan være et bidrag til den bredere debatten i offentligheten om disse spørsmålene.

En første viktig anledning til å diskutere disse spørsmålene videre er Kirkemøtet 2007, hvor økonomisk globalisering som utfordring til kirkene er en av sakene som skal behandles. I denne anledning legger Mellomkirkelig råd frem KISP sin rapport "Kirken og den økonomiske globaliseringen" som et ressursdokument for delegatene til Kirkemøtet.

Olav Fykse Tveit
Generalsekretær i Mellomkirkelig råd for Den norske kirke

Oslo, oktober 2007

Kapittel 1: Innledning

1.1 Kirken og den økonomiske globaliseringen

Globaliseringen utfordrer kirken. Denne utfordringen treffer kirken i hjertet av dens liv og budskap. Kirken selv, som verdensvidt fellesskap, bæres av en global visjon: ”En ny himmel og en ny jord, der rettferdighet bor.”¹ Jesu forkynnelse var fra begynnelsen av preget av at dette nye fellesskapet var virkeliggjort i og med hans komme: Himmelriket er nær!² I ord og handling tydeliggjorde Jesus for sine tilhengere hva som kjennetegner det nye Gudsrikefellesskapet. Han reiste opp dem som var falt ut av fellesskapet; fattige, syke og foraktede, og på spørsmålet om hvem som er den største i Himmelriket, samlet han barna rundt seg.³ Han ble ikke lei av å insistere på at i det nye Gudsrikefellesskapet er den siste den første og den minste den største.⁴

¹ 2. Peter 3,13.

² Matteus 3,2 mfl.

³ Matteus 10,13-16. Se, også, Markus 9,35.

⁴ Markus 10,31 m.fl.

Det hører med til kjernen i den kristne tro at de livsoppholdene kreftene som preget Jesu liv og forkynnelse, seiret i hans død og oppstandelse. Kirkens liv i vår verden er grunnleggende tuffet på denne overvinnelsen av dødskreftene. Samtidig lever kirken fram mot fullendelsen: en ny himmel og en ny jord, der rettferdighet bor. I lys av denne visjonen kan det samfunn som vokser fram fra den pågående globaliseringen minne om et motrike: I stedet for rettferdighet er det uretten som får råde, og i stedet for en styrking av vernet omkring de svakestes rettigheter, nedfelles den sterkeste rett som det bærende prinsipp i det vi kan kalle markedsfundamentalismen. Troen på et "allerede nå, men ennå ikke" skaper en bevissthet om nødvendigheten av både tålmodighet og utålmodighet; å vente betyr ikke passivitet, men aktivitet og årvåkenhet. Denne årvåkenheten ledsages av en erkjennelse av at i denne virkeligheten er vi som kirke også aktører – ofte medskyldige. Jesu liv og lære minner oss vedvarende om å ta parti for dem som de rådende strukturene reduserer til objekt og offer.

1.2 Globalisering

Like stor som uenigheten om hva "globalisering" faktisk betyr, er enigheten om viktigheten av de endringer den fører til. Den globale konteksten påvirker i dag livene våre i en slik grad at det ikke kan sammenlignes med noen annen epoke i historien. Samtidig er kompleksiteten i denne påvirkningen så stor at det er vanskelig å sammenholde utviklingen under ett begrep. "Globalisering" er slik en samlebetegnelse på et mangfold av gjensidig avhengige og ofte gjensidig forsterkende prosesser. Virkelighetsområder som tidligere var atskilt av nasjonale, klassemessige, religiøse og andre skillelinjer dras nå inn i samme sfære. Den videre globaliseringen betyr en stadig utvidelse og fordykning av denne sfæren. Politiske kulturelle, sosiale og religiøse fenomener, som tidligere tilhørte mer eller mindre atskilte livsområder, påvirker hverandre i økende grad. En hendelse i Midt-Østen, som tidligere kun ville blitt betraktet som et religiøst fenomen, kan i dag ha store og umiddelbare konsekvenser for utviklingen på Oslo børs. Samtidig er det slik at vi ikke bare er objekter for globaliseringen. Også som aktører er vi en del av det globale rommet. Publiseringen av Mohammed-karikaturene i et lite norsk magasin er et godt eksempel på at lokale hendelser hos oss kan få globale konsekvenser.

Globaliseringen karakteriseres også ved at statene får en ny rolle i det internasjonale samkvemmet: "Kjernen i globaliseringsbegrepet synes å være at landegrensene blir stadig mindre viktige som rammer for menneskelig samhandling i sin alminnelighet, og for økonomisk samhandling i særdeleshet."⁵ I løpet av et par tiår er forutsetningene for de tradisjonelle nasjonalstatene grunnleggende endret, og både politisk styring, nasjonale økonomier og rettsordning overskrider statsgrensene. Utviklingen de siste tiårene har ikke ført til mindre stat, men til nye strategier for statlig politikk.

Den forsterkning, utvidelse og fordykning av globaliseringsprosessen vi ser i dag har to særskilte årsaker. Den første er utviklingen og spredningen av den digitale

⁵ St.meld. nr. 19 (2002-2003) *En verden av muligheter*. URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stmeld/20022003/Stmeld-nr-19-2002-2003-1.html?id=196672>

kommunikasjonsteknologien. Kommunikasjon mellom mennesker blir stadig raskere, mer effektiv, mer direkte og mindre kostnadskrevende. Dette har blant annet ført til en økt gjensidig påvirkning av kulturell, personlig, politisk og religiøs art. Bevisstheten om å tilhøre én global virkelighet styrkes.

Samtidig forsterker muligheten til global kommunikasjon og samhandling også det andre utviklingstrekket som har bidratt til å forsterke globaliseringsprosessen i vår tid, nemlig nyliberalismens gjennomslag innenfor global handel og finans. Nyliberalismen i sin mest ekstreme form ser på statene kun som tilretteleggere for friere markeder for stadig flere varer.

Denne rapporten vil ha hovedfokus på den økonomiske globaliseringen, og da særsilt slik denne kommer til uttrykk gjennom den rollen som globale handels- og finansinstitusjoner spiller. I praksis betyr dette et svakere fokus på den rollen globaliseringen spiller i forhold til identitetsdannelse og gjensidig kulturell, ideologisk og religiøs påvirkning. Vi velger her fokuset på den *økonomiske* globaliseringen fordi det er i forhold til denne siden av globaliseringen at spørsmålet om rettferdighet mest hensiktsmessig kan stilles.

1.3 KVs AGAPE prosess

I rammene av Kirkenes Verdensråd (KV) ble det etter KVs generalforsamlingen i Harare i 1998 igangsatt en prosess som forsøker å svare på spørsmålet om hva som er kirkens rolle i den økonomiske globaliseringen. Dokumentet AGAPE (Alternative Globalisation

Addressing Peoples and Earth), som ble presentert i forkanten av KVs generalforsamling i Porto Alegre i februar 2006, er et foreløpig resultat av denne prosessen. AGAPE-dokumentet inneholder ikke minst stemmen fra sør, dvs. utfordringen fra de kirkene som på en særskilt måte har erfart globaliseringens negative sider. Dokumentet beskriver de svært urovekkende utfordringene i forhold til fordeling og miljø som det globale fellesskapet i dag står overfor. Dokumentet peker på den uheldige rollen de globale finans- og handelsinstitusjonene (IMF, WTO og Verdensbanken) har hatt i denne negative utviklingen og foreskriver motstand mot disse institusjonene som sentral ingrediens i kampen mot dagens urett.

I denne rapporten deler vi AGAPE-dokumentets anliggender, bekymringer og også forståelsen av at mye av denne uretten er institusjonalisert, d.v.s. opprettholdes av de strukturer og de regelverk som i dag regulerer global handel og finans. Som det sies i AGAPE, så holder det ikke kun ”å sprøyte etiske standarder inn det nåværende systemet.”⁶ AGAPE-dokumentet sier at kirkens rolle må være å bidra til å erstatte dagens internasjonale system med et nytt system bygd på solidaritet, folkelig engasjement, selvråderett, fred, økologisk balanse og rettferdighet.⁷ Dette er en visjon vi deler.

⁶ AGAPE, side 35.

⁷ Se, f. eks., AGAPE, side 43.

Samtidig ønsker vi å understreke at det på kort sikt er viktig også å arbeide innenfor de eksisterende strukturene og institusjonene.

AGAPE-dokumentet målbærer kirkens profetiske og visjonære stemme. Som kirke i nord er vi tvunget til å lytte til denne stemmen. Hvis vi lar sannheten tale til oss, så kan vi ikke annet enn å innse at vår velstand og rikdom står i sammenheng med den utbytting som i dag skjer både av de fattigste samfunnene i sør og av vår klodes bærekraft. Den langsiktige målsetningen for den globale kirkens engasjement må derfor være å endre de strukturene som holder denne utbyttingen og skjevfordelingen oppe. Samtidig vil det være nødvendig å opprettholde et kortsiktig perspektiv. Vi må også la sannheten om uretten lyde inn i de nåværende strukturene. Det er derfor nødvendig at vi som kirke støtter de kreftene som kjemper for endringer innenfor strukturene til beste for de som i dag rammes av urett.

1.4 Formålet med rapporten

Denne rapporten er altså en respons på Kirkenes Verdensråds (KV) AGAPE-dokument. KV erkjenner at AGAPE-dokumentet ikke på alle punkter er blitt et samlende dokument for kirker i nord og sør, og det er igangsatt en prosess for å føre prosessen videre. Den norske kirke har blitt utfordret av KV til å bidra i denne prosessen. Arbeidet med AGAPE-dokumentet i Den norske kirke har foregått i regi av Komiteen for internasjonale spørsmål (KISP). En arbeidsgruppe bestående av leder i KISP Raag Rolfsen, rådgiver i Mellomkirkelig råd Gard Lindseth og Helene Hoggen, rådgiver i økonomisk rettferdighet i Kirkens Nødhjelp har utarbeidet rapporten. Rapporten er behandlet i flere runder i komiteen og når rapporten sier ”vi” er KISP det talende subjektet i teksten.

Et samlet KISP stiller seg bak foreliggende tekst. Det finnes allikevel nyanser i komiteen i synet på økonomisk globalisering. Noen av medlemmene i KISP mener at kirken i større grad bør konsentrere seg om å bekjempe dagens strukturer og ordninger. Etter deres mening har disse spilt fallitt. Flertallet mener allikevel at det er viktig å ansvarliggjøre aktørene innenfor den eksisterende globale handels- og finanspolitiske strukturen.⁸

KISP ønsker å bidra til at dagens urett erstattes av en mer rettferdig global politisk orden. Den framstillingen som her foreligger ønsker å støtte det engasjementet som er lagt ned i AGAPE-prosessen. Vi tar slik til orde for at prosessen fortsetter på en måte som gjør at flere blir hørt. Rapporten ønsker å være et viktig bidrag fra en skandinavisk kontekst inn i denne prosessen. Slik håper vi å bidra med et viktig innspill i det fortsatte arbeidet med disse spørsmålene. Vi forstår vårt bidrag som på den ene siden en støtte til å la den profetiske stemmen fra sør lyde inn i vår virkelighet og på den andre som det å løfte fram

⁸ Det kan være verdt å påpeke at det i komiteen, langs de samme linjene, kom fram en forskjell i syn på om rapporten skulle ta i bruk begrepet ”Imperiet” (*Empire*), slik dette gjøres i flere av de internasjonale kirkelige rapportene, inklusive AGAPE-dokumentet. Noen av KISP-medlemmene mente at dette begrepet på en hensiktsmessig måte betegner de hegemoniske politiske og økonomiske kreftene som i dag rår innenfor globaliseringen. For flertallet framstår begrepet likevel som for ideologisk ladet.

et mer kortsiktig perspektiv med fokus på konkrete og mulige forandringer innenfor det gjeldende handels- og finanspolitiske regimet.

KISPs engasjement innenfor dette feltet er dypt forankret i kirkens tro. Troen på alle menneskers likeverd og skaperverkets integritet og egenverd hviler i troen på Gud som skaper. Fokuset på de fattige, på de som faller utenfor og er ofre for de urettferdige strukturene, er nært knyttet til Jesu liv og lære. Håpet om et nytt og grensesprengende fellesskap styrkes i troen på den forandringens kraft som gis oss gjennom Den hellige ånd.

1.5 Rapportens oppbygging

I rapporten gir KISP sin forståelse av økonomisk globalisering, forankrer den etisk og kirkelig, og gir politiske utfordringer til nasjonale (norske) og internasjonale myndigheter. Til slutt i rapporten rettes fokuset mot hva som er det eksplisitte kirkelige bidraget i arbeidet for global økonomisk rettferdighet. For å bidra inn i dette feltet må kirken selv erverve seg kunnskap. Denne rapporten ønsker å bidra til å bringe en slik kunnskap inn i kirken. Samtidig er det avgjørende at kirken i sitt arbeid for større rettferdighet i en stadig mer globalisert verden jobber på lag med andre organisasjoner, profesjonelle fagmiljø, politiske myndigheter og representanter fra andre religioner.

Rapporten presenterer først KISPs forståelse av økonomisk globalisering og diskuterer skisser til en respons fra perspektivet av å være *en kirke i nord* (kapittel 2). Dernest diskuteres Norges plass i den globale økonomiske virkelighet, og det pekes på noen særskilte områder hvor Norge kan gi et bidrag til en mer rettferdig verden (kapittel 3). I kapittel 4 presenterer vi noen byggesteiner og noen visjoner for en mer rettferdig verden. I de to neste kapitlene (kapittel 5 og 6) diskuterer vi mer konkret hvordan handelssystemet og finanssystemet bør endres. I kapittel 7 summerer vi opp og kommer med noen perspektiver på hva som er kirkens særegne bidrag i forhold til økonomisk globalisering.

Kapittel 2: Den økonomiske globaliseringen og et perspektiv fra en kirke i nord

2.1 Den økonomiske globaliseringens aktører

Den økonomiske globaliseringen er ikke et nytt fenomen. Den moderne økonomiske globaliseringen kan knyttes til imperialismen, den industrielle revolusjon, borgerskapets sterkere stilling, dannelsen av moderne stater og forbedrede transportmuligheter. Handelen mellom land og kontinenter økte gjennom hele 1900-tallet og nådde en foreløpig topp rett før Første verdenskrig. Verdenskrigene og mellomkrigstiden, inklusive børs-krakket i 1929, tydeliggjorde svakhetene ved kombinasjonen av økt gjensidig avhengighet og politisk ustabilitet. Dette førte til økt proteksjonisme og krav om at stater i større grad måtte bli selvforsynt.

Verdensbanken⁹ og det internasjonale valutafondet (IMF¹⁰) (også kalt Bretton Woods-institusjonene) ble etablert etter andre verdenskrig for å sikre forutsigbarhet i mellomstatlige handels- og finanstransaksjoner. I tillegg ble Generalavtalen om tolltariffer og handel (GATT¹¹) etablert for å regulere handel mellom land. I 1994 ble GATT en del av den nye Verdens Handelsorganisasjon (WTO¹²) som foruten handel omfatter investeringer, intellektuelle rettigheter og tjenestehandel, og som i motsetning til forgjengeren GATT har sterke overnasjonale trekk. Disse tre internasjonale institusjonene har på hver sin måte bidratt til en liberalisering av ulike sektorer i fattige så vel som rike land i verden. Institusjonene er på samme tid både avhengige og uavhengige av hverandre. De er uavhengige ved at de er etablert i hver sin del av verdensøkonomien: a) det internasjonale valuta- og finanssystemet (IMF); b) det globale utviklingspolitiske regimet (Verdensbanken); og c) det globale handelssystemet (WTO).

⁹ World Bank

¹⁰ International Monetary Fund

¹¹ General Agreement on Tariffs and Trade

De er på den andre siden avhengige gjennom sitt felles arbeid for frihandelsmål i ulike deler av verdensøkonomien og ved at beslutninger i en av delene vil ha konsekvenser for de andre to. Tidlig på 1990 tallet ble begrepet "Washington Consensus"¹³ etablert og representerte de politiske markedsløsningene som i økende grad ble foreskrevet av disse institusjonene for å få utviklingslandenes økonomi til å fungere mer i tråd med vestlige lands økonomiske politikk. Begrepet har blitt brukt som en samlebetegnelse på de tema og politiske råd som internasjonale institusjoner foreskrev fattige land i deres økonomiske oppbygging og bredere utviklingsprosesser. Denne politikken ble langt på vei gjennomført i mange utviklingsland, både på grunn av ideologisk påvirkning og fordi den ofte ble stilt som betingelser for bistand, lån og senere gjeldsslette. Kritikere peker på Argentinas økonomiske krise (1999-2002) og Asias økonomiske krise (1997) som bevis på at denne politikken er feilslått. Kritikere fremhever også at de fleste land som i dag er industrialiserte har gjennomgått ulike utviklingsfaser der det har vært nødvendig å beskytte økonomien gjennom proteksjonistiske virkemidler som monopolisering, tollbarrierer, subsidier eller avgifter og skatter.

Verdensbanken, IMF og WTO har alle overnasjonale trekk. Dette er likevel mer utviklet i WTO enn i de andre to organisasjonene. IMF og Verdensbanken – eller de Internasjonale Finans Institusjonene (IFI-ene) som de også kalles – er mer administrerende og bidrar i tillegg med mye forskning. IFI-ene er nært knyttet til hverandre og må ses som to sider av samme mynt. Tradisjonelt har det imidlertid vært slik at IMF har hatt ansvaret for makroøkonomiske spørsmål som inflasjonsmål, mens Verdensbanken har hatt ansvar for mikroøkonomiske spørsmål knyttet til lånegiving og bistand. WTO, på den andre siden, etablerer nye regler for verdenshandelen og iverksetter disse ved hjelp av tvisteløsningsmekanismen som fungerer som en slags internasjonal domstol. WTO er i prinsippet basert på konsensusprinsippet, men i realiteten er det noen som er likere enn andre også i dette systemet. I Verdensbanken og IMF er det slik at donorenes stemmer formelt er vektet tyngre enn mottakerlandenes.

Ved en første vurdering av de globale handels- og finansinstitusjonene er det viktig å peke på både de positive og de negative sidene ved systemet.

De overnasjonale og multinasjonale kvalitetene ved WTO er kanskje de viktigste på den positive siden. Det at vedtak gjort av WTO i praksis er bindende og forpliktende for alle stater, inkludert store og dominerende stater, gjør at det skapes forutsigbarhet og rettsliggjøring. I tillegg kommer at institusjonen er den mest effektive og handlekraftige i det internasjonale systemet i dag – den er så å si den eneste institusjonen som USA er villig til å føye seg etter. Konsensusprinsippet i WTO innebærer også i teorien at alle land har vetorett i forhandlingene, selv om dette ikke nødvendigvis er praksis når man forhandler og kjøpslår om de mange del-avtaler som utgjør en enhetlig pakke. WTO-systemets svakhet blir ofte beskrevet som mangel på demokrati, forårsaket av manglende

¹² World Trade Organisation

¹³ John Williamson, (editor), *Latin American Adjustment: How much has Happened*. Washington DC: Institute for international Economics, 1990

åpenhet for innsyn og ulike muligheter for å påvirke beslutningsprosesser. Videre representerer tvisteløsningsmekanismen både en styrke og en svakhet. Den representerer en styrke ved at den bidrar til overnasjonalitet, forutsigbarhet og beskyttelse av de svakeste i WTO-systemet, mens svakheten er at det eneste sanksjonsmiddelet landene har ved tvister er å stenge ute andres produkter fra egne markeder.

Verdensbanken har utøvd en viktig funksjon gjennom å gi lån og bistand til verdens fattigste land. IMF's kjernefunksjon er å sikre makroøkonomisk stabilitet, bl.a. ved å stille strenge inflasjonskrav. Det hersker i dag konsensus om at alle de tre internasjonale økonomiske institusjonene lider av såkalt ”demokratisk underskudd”, men dette underskuddet er likevel større hos IFI'ene enn i WTO. Dette illustreres ved at nasjonalitet og ikke kvalifikasjoner styrer direktørvalget i IMF og Verdensbanken; mens Europa har direktøren i IMF, har USA direktøren i Verdensbanken. Videre er stemmereglene er basert på prinsippet ”en dollar en stemme” og tar utgangspunkt i de økonomiske maktforholdene da institusjonene ble etablert for seksti år siden. Mens de overnasjonale trekkene til WTO mest av alt er en styrke, er overnasjonaliteten hos IFI'ene mindre utviklet, enda mindre demokratisk og karakterisert av å være mer ensidig rettet mot utviklingslandene – også når det gjelder makroøkonomisk stabilitet. Utvilsomt er det på tide med omfattende reform av de tre globale økonomiske institusjonene for å gjøre de mer demokratiske.

De tre institusjonene har med rette fått mye kritikk for ulike sider av sin behandling av fattige land, mangel på demokratiske prosesser og manglende legitimitet knyttet til de markedsliberale løsninger som anbefales fattige land. En generell kritikk av det globale handels- og finanssystemet er fortsatt at de forsømmer sosiale, miljømessige og rettighetsbaserte prioriteringer i sin jakt på enda åpnere markeder. I tillegg er det viktig å anføre at ansvaret for beslutninger og prosjekter som slår feil er vanskelig å fordele. Nasjonalt skyldes det på overnasjonale beslutninger, mens de overnasjonale institusjonene viser til at deres beslutninger tas av medlemmene i styrene som består av nasjonale representanter. Så lenge disse institusjonene ikke har en mer solid demokratisk forankring forblir ansvarliggjøringen i forhold til konkrete beslutninger problematisk.

Mot denne bakgrunn slutter KISP seg til den kritikken AGAPE-dokumentet retter mot dagens globale handels- og finanssystem. Det er imidlertid i denne sammenheng viktig å påpeke at kritikken mot WTO treffer på en annen måte enn i forhold til IMF og Verdensbanken. Til tross for WTOs mange svakheter, kan vi ikke se at en situasjon der bilaterale avtaler og press får fritt spillerom ville være å foretrekke. KISP mener at det på lang sikt vil det være nødvendig å arbeide for at dagens globale handels- og finansinstitusjoner erstattes med demokratiske legitime institusjoner som gir de fattigste landene større medbestemmelse. På den andre siden vil vi understreke at det også er viktig å reformere dagens institusjoner. Dagens institusjoner vil i mange år spille en viktig rolle i det internasjonale systemet, og derfor vil det på kort sikt være avgjørende også å fokusere på de endringene innad i systemet som vil rette opp noe av den uretten som i dag eksisterer. De ønskede endringene vil bli beskrevet i detalj i kapitlene 5 og 6 nedenfor.

2.2 Nyliberalismen og motstanden mot den

Vi har i denne rapporten valgt å legge hovedvekten på den økonomiske globaliseringen. Det eksisterer imidlertid ikke noe vanntett skille mellom økonomisk globalisering og andre uttrykk for den pågående globaliseringen. I lys av dette er følgende to viktige nyanseringer på sin plass:

- Det finnes områder og utfordringer innenfor globaliseringen som er så innvevd i den økonomiske globaliseringen at det er nødvendig å behandle dem i denne rapporten. Dette er spørsmålene om miljø, menneskerettigheter, globalt demokrati og bistand. Disse spørsmålene vil bli behandlet i kapittel 4 nedenfor.
- Kommersialiseringen av virkelighetsområder som tidligere ikke først og fremst ble definert under økonomiske termer, særlig fellesgodene og immaterielle verdier og tjenester, er et særskilt kjennetegn ved globaliseringen som overordnet fenomen. Dette vil vi i det følgende betegne som en ”fordypning” av globaliseringen.

Dette siste punktet er en viktig side ved nyliberalismens gjennombrudd i siste del av det tjuende århundret. Dette gjelder i første rekke de økonomiske reformene som fulgte den allerede omtalte ”Washington-konsensusen.” Nyliberalismens gjennombrudd er blitt møtt med motstand, til dels voldsom, ikke minst fra kirker og sosiale og politiske organisasjoner i sør.

David Harvey definerer nyliberalisme på følgende måte:

Nyliberalisme er [...] en teori om politisk-økonomiske praksiser som hevder at menneskelig velstand best oppnås ved å frigjøre individuell skapende frihet, kunnskap og evner innenfor et institusjonelt rammeverk preget av sterke private eiendomsrettigheter, frie markeder og fri handel. Statens rolle blir å skape og beskytte et rammeverk tilpasset en slik praksis. [...] Videre, hvis markedene ikke finnes så må de skapes, om nødvendig ved hjelp av staten. Ut over dette skal staten ikke gripe inn.¹⁴

Slik svekkes statene som aktører. Statlige ordninger for næringsutvikling, rettferdig fordeling og sosial hjelp betraktes i økende grad som proteksjonisme og handelshindringer. Dette fører til at stadig nye virkelighetsområder kommersialiseres. Goder som tidligere ble definert som fellesgoder under statenes forvaltning omdefineres til globale handelsvarer. Dette gjelder for eksempel innenfor områder som land, vann, utdanning, helse, sosial sikkerhet eller miljøforurensning. De mest ytterliggående eksemplene på markedsliberalismens inntrengning i den sosiale og kulturelle sfæren finner vi innenfor såkalt intellektuell og immateriell eiendom. Det betyr for eksempel at genkoden til en tradisjonell medisinsk urt kan patenteres. Bruken av den pålegges så en avgift som ofte havner hos et multinasjonalt selskap.

Dette siste er et tydelig eksempel på hvordan den økonomiske globaliseringen ikke bare vokser i bredden, men trenger ned i virkelighetsområder som tidligere har tilhørt familiære, lokale og kulturelle fellesskap. I tillegg til dette har krav fra IFI-ene om

¹⁴ David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, USA, 2005, side 2.

omstilling av nasjonale strukturer til de krav markedsøkonomien stiller, såkalte strukturtilpasninger, mange steder ført til at sosiale strukturer og støtteordninger er bygd ned eller regelrett rasert, noe som igjen har ført mange mennesker inn i dyp sosial nød. En ideologi som arbeider for markedslogikkens totale gjennomtrengning av tilværelsen og som motsetter seg alle reguleringer som ikke støtter opp om det frie markedet kan vi kalle ”markedsfundamentalisme.” Dette er relevant fordi markedets evne til å skape vekst og velstand og til å regulere seg selv i en slik tilnærming nærmest løftes opp til en åndelig kraft – man har *tro* på markedet.

I løpet av de siste tiårene har det vokst opp en kraftig motstand mot denne utviklingen, spesielt mot fordypningen av den økonomiske globaliseringen og kravene om strukturtilpasning. AGAPE-dokumentet må leses i lys av denne motstanden. Det har reist seg krav om lokalt eierskap, folkelig forankring, selvråderett og et reelt demokrati. Mange steder har globaliseringen slik, tilsynelatende paradoksalt, ført til en fornyelse av lokale tradisjoner og behovet for lokal, religiøs og kulturell tilhørighet. Det paradoksale i dette blir helt tydelig når vi ser at styrkingen av lokal, religiøs og kulturell forankring selv er en global tendens, dvs. utgjør en del av det komplekse fenomenet vi kaller globalisering.

2.3 En etisk vurdering av globaliseringen

Ut fra dette komplekse bildet kan det være hensiktsmessig å gjøre en skjelning. Den skjelningen som gjøres her, gjøres ikke mellom de forskjellige virkelighetsområdene; kultur, handel, finans, religion og lignende, men ut fra det som dypest sett er etiske kriterier. Vi kan da skille mellom en globalisert utveksling av varer, tjenester, kulturelle uttrykk, informasjon osv. som skjer mellom likeverdige aktører på den ene siden, og en

tilsvarende utveksling mellom aktører der den ene aktøren er underlegen. I det siste tilfelle vil en i beste fall oppnå et akseptabelt resultat for den underlegne part ut fra den overlegne parts veldedighet. I de fleste tilfeller imidlertid, vil det skjeve forholdet tvinge den underlegne part til å godta et resultat som fort nærmer seg ren utbytting.

Det er ut fra en sårn skjelning vi må stille det ofte gjentatte spørsmålet om globaliseringen er reversibel eller irreversibel. Med bakgrunn i det som er sagt til nå om kompleksiteten i den mangefasetterte prosessen som samles under betegnelsen globalisering, så vil det være umulig å svare et enkelt ja eller nei på det spørsmålet. En reversering av globaliseringen vil, slik det allerede er antydnet, selv kunne tolkes som uttrykk for en global tendens. I stedet for å forsøke å svare på dette spørsmålet, vil det ut fra den etiske skjelningen foretatt ovenfor være viktigere å stille spørsmålet om hvilke sider ved globaliseringen som må motarbeides/ reverseres og hvilke sider som må videreføres eller styrkes. Svaret på dette spørsmålet er at de mekanismene ved globaliseringen som skaper større ulikhet i aktørenes styrkeforhold må motvirkes, mens de mekanismene som bygger opp under aktørenes likeverdige status må styrkes.

Fokuset på aktørene, og ikke kun på spillereglene, er her avgjørende. Denne rapporten vil vise at dagens ramme- og regelverk på veldig mange områder er formet ut fra interessene og ideologien til statene i nord. Arbeidet med å reformere dette ramme- og regelverket er derfor avgjørende. Samtidig er det viktig å understreke at rettferdighet ikke bare fremmes gjennom et likt sett med regler og standarder i markedet, uansett om disse er liberale eller begrensende. Det er i tillegg en vesentlig forutsetning å sikre aktørene lik status i det samspillet som reguleres.

I denne sammenheng blir det viktig å få på plass et regelverk som ikke bare sikrer et formelt likeverd innenfor de globale handels- og finansinstitusjonene. Vi trenger regler og mekanismer som sikrer at de aktørene som stiller svakest faktisk blir hørt og har mulighet for å få gjennomslag. Like viktig i arbeidet for å tilveiebringe og vedlikeholde et reelt likeverd er muligheten til å beskytte seg mot markedsfundamentalismens mål om en total gjennomtrengning av tilværelsen. Følelsen av stolthet og egenverd kan ikke bibringes av markedet selv. Den skapes, nøres, vedlikeholdes og utvikles i den lokale, kulturelle, religiøse og sosiale kontekst aktørene tilhører eller velger å tilhøre. Et rettferdighetsfokus på aktørene gjør det også klart at mer frihandel ikke skaper større likhet. Større handlefrihet skaper større handlingsrom for de allerede mektige, og dermed større forskjeller. Det må derfor innenfor det globale handels- og finanspolitiske regimet gis anledning til at lokalsamfunn, kulturer, stater og markeder i sør kan *beskytte* seg imot gjennomtrengning av det globale markedet. Slik kan disse aktørene over tid bygge seg opp til å bli likeverdige aktører, aktører som i neste omgang også kan påvirke hvilken type markedslogikk som skal være gjeldende.

Uten å måtte si ja eller nei til globaliseringen som sådan er det derfor kirkens oppgave å utfordre alle ansvarlige beslutningstakere når det gjelder fire forhold:

- å jobbe for bindende globale regelverk og mekanismer som sikrer alle land og grupper representasjon og medbestemmelse, herunder å sikre demokrati i WTO og de internasjonale finansinstitusjonene.

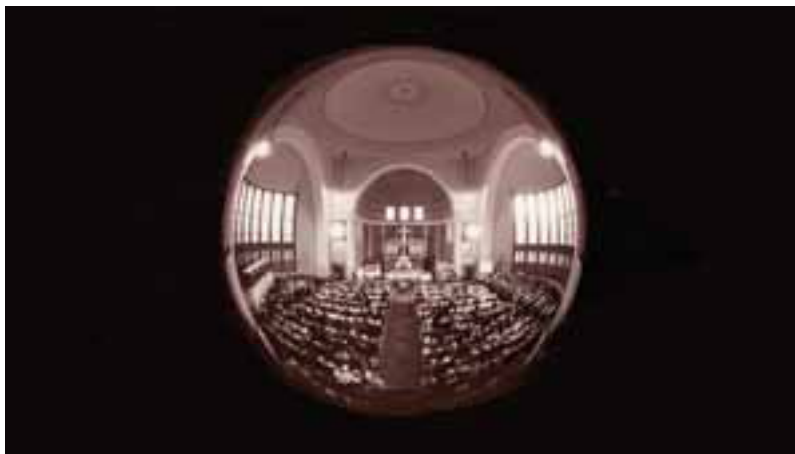
- å støtte og ta del i arbeidet for å forhindre at markedet trenger ned i og overtar den sosiale, kulturelle og religiøse basisen som ethvert samfunn er avhengig av.
- å motvirke markedslogikkens lov om den sterkestes rett ved på forhånd å ta parti for den svakeste i den måten markedet fungerer på i dag (*opting for the poor*).
- å arbeide for at stater i sør gis anledning til å beskytte seg mot ødeleggende konsekvenser av dagens markedslogikk, slik at de over tid kan framstå som likeverdige aktører på den globale arenaen.

Fra kirkens side handler dette om å beskytte liv og å ta vare på mulighetene for at mennesker gjenkjenner det gudgitte menneskeverdet i egne liv. Å ta stilling til disse spørsmålene hører derfor vesentlig til det å være kirke i vår tid.

2.4 Gudsrikets usynlige tilstedeværelse

Spenningen mellom fullbyrdelsen av frelsesverket i Jesu liv, død og oppstandelse på den ene siden og håpet om en ny himmel og en ny jord på den andre er ofte blitt beskrevet som et "allerede nå, men ennå ikke." Denne spenningen er ikke bare en spenning i tid, som om gudsriket kun er noe kirken venter på og som vil manifestere seg ved vår tidsalders slutt. Guds rike er usynlig til stede i det synlige. Når brødet brytes og vinen deles i nattverden, og når evangeliet forkynnes i ord og gjerning åpenbarer det usynlige Guds rike seg i synlige tegn for øyet som ser og tror. Spenningen mellom et "allerede nå" og et "ennå ikke" er samtidig en spenning mellom synlighet og usynlighet.

I denne spenningen ligger det en dobbel advarsel mot kirkens forståelse av seg selv som aktør i vår verden. Ved å vektlegge "ennå ikke" står kirken i fare for å forskyve kravet om rettferdighet til den kommende verden. Mange ganger gjennom historien har visjonen om en ny himmel og en ny jord slik virket bevarende for bestående og undertrykkende strukturer. Realiseringen av rettferdigheten er blitt forskjøvet til det kommende gudsriket, og makthaverne har fra kirkens side fått lov til å opptre uforstyrret så lenge en ytre ro og orden er blitt opprettholdt. Selv har kirken valgt å ivareta tilværelsens åndelige side, en åndelighet som i større og større grad er blitt privatisert. Kirken har slik vært med på å definere seg ut av den politiske sfæren.

Ved å vektlegge et "allerede nå" står kirken som synlig sosialt og historisk fenomen på den annen side i fare for å identifisere seg med Gudsrikets tilstedeværelse i vår verden. Verden males i svart hvitt. Kulturelle uttrykk, politiske ideologier og moralske regler plasseres på den ene eller andre siden av en skillelinje. Mennesker defineres enten innenfor eller utenfor. Historien har mange eksempler også på en slik selvforståelse. Kirken i middelalderen, der politisk og verdslig makt var sammenblandet er et eksempel. Et annet er former for vekkelseskristendom der frelsen ble gjort helt avhengig av ytre tegn og livsførsel. Vi ser også i dag hvordan aktører på den globale arenaen identifiserer Guds vilje med sin egen.

Når vekten legges på et "ennå ikke" og gudsrikets usynlighet, skilles religion og politikk for langt fra hverandre. I en overbetoning av et "allerede nå" og gudsrikets synlighet, blandes de for nært sammen. I tillegg undergraver forståelsen av egen organisering som manifestasjonen av Guds rike et sentralt teologisk poeng: syndserkjennelse er i første omgang erkjennelse av egen synd og ikke den andres.

Kirkens sanne liv skjer nettopp i spenningen mellom et "allerede nå" og et "ennå ikke" – mellom gudsrikets synlighet og usynlighet. Et "allerede nå" sender kirken ut i verden på leting etter synlige tegn på Gudsrikets krefter – i skaperverkets mangfold og skjønnhet, på alle steder der kjærligheten og forsoningen seirer over hat og død og der undertrykte løftes opp til sin gudgitte verdighet. Et "ennå ikke" skaper ikke tvil, men fortvilelse over at uretten fortsatt råder og en lengsel etter å bidra til fullbyrdelsen av Guds rike.

2.5 Oikos

Ordene "økomenikk", "økologi" og "økonomi" stammer alle fra det greske ordet "oikos", som betyr "husholdning". Dette peker på en grunnleggende sammenheng: Bestrebelsene på å synliggjøre kirkens grunnleggende enhet i Kristus kan ikke ses isolert fra hvordan ressursutnyttelse og handel påvirker Guds verden. Kirken er kalt til å utfordre de ordningene, avtalene og systemene som undertrykker mennesker og ødelegger skaperverket. På samme måte er kirken kalt til å støtte ordninger som bidrar til å løfte mennesker ut av uverdige forhold og som legger til rette for en forsvarlig utnyttelse av jordas ressurser.

Paulus' ord i Første korinterbrev kap.12, om den ene kroppen og de mange lemmene, understreker den grunnleggende sammenhengen mellom økomenikk, økonomi og økologi: "For om ett lem lider, lider alle de andre med." Å ta stilling til den smerten som kirkene og folkene i sør utsettes for på grunn av økologisk ubalanse og økonomisk urett er ikke en valgfri øvelse. En sann kirke kjenner smerten på sin egen kropp. Ved å se bort fra og fortrenge denne smerten, forringes kroppen: "De delene av kroppen som synes å være svakest, nettopp de er nødvendige." Fra et frigjøringsteologisk perspektiv har det vært pekt på at Kristus på en særskilt måte er til stede i denne smerten, slik bevisstheten på en særskilt måte er til stede i en kroppsdel som lider.

Kirkens ståsted i forhold til en stadig mer globalisert økonomisk utvikling bør derfor verken være verdensflukt eller ensidig kritikk. Kirken må involvere seg og stå skulder

mot skulder med alle de aktørene som i dag arbeider for rettferdig handel og finans og en bærekraftig økonomisk utvikling. Den må bidra kreativt når vanskelige avveininger må gjøres og la sin profetiske røst bli hørt når de fattigste overses og ekskluderes. Slik kan kirken også delta i feiringen når strukturene støtter opp om mennesker slik at de greier å løfte seg ut av uverdige forhold og på nytt kan delta som likeverdige aktører i fellesskapet. Slik som Paulus også avslutter avsnittet i Første korinterbrev kap.12: ”Om ett lem blir hedret, gleder alle de andre seg.”

Å være kirke i Guds verden tenkt som *oikumene* betyr derfor verken å la verden gå sin skjeve gang i påvente av himmelriket (”ennå ikke”) eller å identifisere det gode og onde på to sider av en skillelinje, som om Guds rike er gjenkjennbart ”allerede nå.” Å være sanne økonomiske, økologiske og økumeniske aktører betyr å se og anerkjenne enkeltmenneskets uendelige verd, å bekrefte verdien til de fellesskap som bygger opp under menneskers mulighet til å gjenkjenne dette verdet i egne liv og å ta vare på skaperverkets integritet. Med dette fokus på tilværelsens gudgitte verdi følger også nødvendigheten av å identifisere og avsløre de kreftene som står denne tilværelsens gudgitte verdi imot. Definert som en totalitær markedslogikk bygd på den sterkeste makt, er markedsfundamentalismen en slik kraft.

2.6 Økonomisk nyliberalisme og politisk liberalisme

Som europeisk kirke bærer vi på en arv som gjør oss dypt medskyldige i en politisk og økonomisk utvikling basert på grov utbytting av mennesker og naturressurser i sør. Dagens økonomiske verdensorden må ses i sammenheng med de grove overgrepene som gjennom mange århundrer er gjort mot mennesker og befolkninger i sør i Guds, opplysningens og framskrittets navn. Den politiske frigjøringen av landene i sør er blitt alvorlig begrenset av at den økonomiske skjevfordelingen og avhengigheten mellom nord og sør i stor grad er opprettholdt. Gjennom renter på lån, bruk av skatteparadis, utnyttning av råvarer, billig arbeidskraft osv. går verdiflommen fortsatt fra sør til nord. Den bekken som renner tilbake i form av utviklingshjelp og nødhjelp hjelper knapt til å reparere noen av de verste skadene som følger av denne uretten.

Hvordan kan vi som kirke i nord og som en del av et samfunn som nyter godt av en urett som fortsatt pågår, mene oss å tale med en troverdig stemme i kampen for å endre denne uretten? Det kan vi bare gjøre ved å stå solidarisk med de som lider. Vi må se, lytte og forstå for at ikke vår respons på uretten skal inngå i en lang tradisjon der de mektigste alltid sitter med løsningene. Vi må arbeide oss fram til en dypere erkjennelse av hvordan urettferdigheten er oppstått, og hva vi kan gjøre for å skape en mer rettferdig verden.

Som vi allerede har sett så har den motstanden som har reist seg i sør ofte rettet seg mot nyliberalismen som bærende ideologi for den økonomiske globaliseringen. KISP slutter seg til denne kritikken. I markedsfundamentalismen heves tanken om menneskets rett til å kjempe for egne interesser opp til overordnet prinsipp. Så lenge mennesker fritt får kjempe for sine egne interesser, så vil både samfunn og marked regulere seg selv til alles beste. Politikken funksjon reduseres da til kun å beskytte markedets frihet. Som vi allerede har påpekt, har kravet om avregulering av markeder og tilpasning av markedenes struktur mange steder, spesielt i landene i sør, ført til en nedbygging av offentlig sektor,

blant annet helse- og utdanningssystemene. I den grad reformene har ført til vekst, har denne veksten veldig ofte kun kommet de rikeste til gode, og mange steder er fattigdommen blitt fordypet. Samtidig er muligheten for å velge egne økonomiske utviklingsstrategier redusert ved en ensidig vektlegging av eksport og svekking av mulighetene for tollbeskyttelse.

Det er på bakgrunn av denne dype nøden vi må høre den sterke kritikken av nyliberalismen som kommer til uttrykk blant annet i AGAPE-dokumentet. Det er uendelig viktig å lytte til denne kritikken. Den representerer ofrene for dagens undertrykkende praksis, og som vi nettopp har pekt på, på mange måter også ofrene for vår egen velstand. Som kirke forstår vi oss selv som medlemmer av Guds verdensvide husholdning, og den smerten og fortvilelsen mange i dag opplever, berører oss sterkt.

Samtidig er det helt avgjørende at vi i denne sammenheng gjør en skjelning mellom markedsfundamentalismen på den ene siden og politisk liberalisme på den andre. Den politiske liberalismen har, sammen med arbeiderbevegelsen, kvinnebevegelsen og andre aktører vært en viktig faktor i frigjøringen fra politisk, økonomisk, sosialt, ideologisk og religiøst hegemoni i vår historie. Denne politiske liberalismen som ideologi kan synes å dele den økonomiske nyliberalismens vektlegging av hvordan enkeltmenneskers og forskjellige fellesskaps egeninteresse fungerer som en kreativ drivkraft i samfunnets vekst og utvikling. Her skiller imidlertid disse to ideologiene lag. For den politiske liberalismen vil det være avgjørende at staten har ansvar og oppgaver som går langt utover det å sikre markedets frihet. Staten har ansvar for alle borgeres tilgang til naturens fellesgoder, helse, utdanning, mat, bosted osv. Innenfor en slik ramme kan også former av markedsliberalisme ha sin plass.

Både i vårt eget land, på vårt eget kontinent og andre steder i verden har vi sett at nedbygging av handelshindringer, åpning for konkurranse og friere flyt av ideer, arbeidskraft og varer kan føre til en frigjørende sosial utvikling. Maktmonopoler, være seg statlige eller private, er i utviklingen av sine varer og tjenester blitt utfordret og tvunget til å ta hensyn til de menneskene de er satt til å betjene. Aktører som tidligere var lukket ute fra fellesskapet er blitt inkludert som viktige. Det er samtidig avgjørende for utviklingen av et sterkt samfunn at politisk styring bygd på fellesskapstanken setter grenser for markedets utfoldelse.

I lys av denne nyanseringen bør kirken legge hovedvekten på å identifisere de mekanismene som fører til urett. I lys av Jesu gjennomgående framheving av den svakestes rett, må kirken være tydelig på hvilke endringer som er nødvendig for at hensynet til de som lider urett går foran målet om stadig større profitt for de rikeste. På kort sikt kan dette arbeidet bestå i å støtte de som arbeider for viktige endringer innenfor dagens globale handels- og finansinstitusjoner.

2.7 En global blandingsøkonomi

Hvis vi som kirke og samfunn i nord skal mobiliseres som aktører i bekjempelsen av den urett som skjer, så må fortolkningen av årsaker og løsninger på problemene også forankres i vår egen virkelighetsforståelse. På denne bakgrunn blir det naturlig å slutte

seg til kritikken av markedsfundamentalismen. Prinsippet om den svakestes rett, og, i lys av dette, kravet om demokrati, medvirkning, likhet og sosial ansvarlighet må formidles klart og tydelig. Samtidig er det helt klart at en heller ikke kan se bort i fra at enkeltmenneskers og forskjellige fellesskaps egeninteresse også vil måtte mobiliseres i kampen for større rettferdighet. Viljen til å hegne om seg selv og sine forblir en viktig kraft i det politiske. Dette gjelder både enkeltmennesker og kollektive strukturer, inklusive kirken.

De skandinaviske velferdssamfunnene er bygd opp rundt tanken om en balanse mellom retten til å kjempe for egen frigjøring og egne interesser på den ene siden og prinsipper om likhet, rettferdighet og fellesskap på den andre. Det kan være naturlig å se til en slik modell også i forståelsen av dagens urettferdige strukturer: Uten å underkjenne de skandinaviske landenes medskyld i den pågående globale uretten, ønsker vi likevel å peke på at den skandinaviske blandingsøkonomien – slik denne har fungert på sitt beste, dvs. der markedskreftene er regulert med henblikk på fellesskapets beste – kan fungere som *inspirasjon* for en modell for utvikling internt i landene i sør og på den globale arena.

Når det her sies ”inspirasjon,” så er det for å understreke at vi ikke på noen måte ser for oss at en kopiering av vår samfunnsmodell vil kunne løse de problemene som global urettferdighet fører til for landene i sør. De modeller som vil måtte legges til grunn for et positivt samvirke mellom den private, sivile og offentlige sfære i det enkelte land må bygges på lokale og nasjonale politiske, kulturelle og religiøse tradisjoner. Det vi ønsker å løfte fram er de prinsippene som ligger til grunn for vår skandinaviske blandingsøkonomi. Disse prinsippene bygger på at det er statens ansvar å sikre en så lik tilgang som mulig på alle grunnleggende goder og rettigheter, samtidig som enkeltmenneskers og grupperingers kreative energi og frigjørende kraft kan inngå i et samspill med og styrke statens ansvar og oppgaver.

En av de grunnleggende forutsetningene for blandingsøkonomi utgjøres av at demokratibegrepet og tanken om likeverd blir gjort gjeldende også innenfor andre samfunnsområder enn det rent politiske. Et sterkt sivilsamfunn, reell medbestemmelse for arbeidstakerorganisasjonene og fritt innsyn i beslutninger og beslutningsprosesser vil være avgjørende for at rettferdighet skal ligge til grunn for utviklingen innenfor det globale samfunnet.

Vi vil nedenfor ta opp den utfordringen som ligger i at den pågående globaliseringen gjør kravet om et globalt demokrati stadig mer påtrengende. Også i forhold til denne utfordringen er det nærliggende å se på de samme prinsippene. De er helt nødvendig at det internasjonale samfunn viderefører, endrer og etablerer overnasjonale organisasjoner, institusjoner, regel- og avtaleverk, mekanismer osv. Hensikten med dette må imidlertid ikke være å gi de allerede mektigste større frihet og spillerom, men å sikre alle mennesker og samfunn grunnleggende goder og rettigheter, og slik skape en global arena der alle aktører kan samhandle som likeverdige aktører. Det er mot denne bakgrunnen at det her argumenteres for at det er nødvendig å reformere det multilaterale dagens regime innenfor handel, finans og utvikling.

Kapittel 3: Norges rolle i global økonomisk politikk

Norge med sin velferdsstat og sin store petroleumsformue har ikke bare gode muligheter til å bidra til en mer rettferdig verden. Vi har også en moralsk oppgave i det å dele av vår rikdom. Vi vil nedenfor peke på tre områder hvor Norge har et særlig ansvar i den globale økonomien og i arbeidet med å skape en mer bærekraftig verden.

3.1 Norge som petroleumsnasjon: Rettferdig fordeling av petroleumsformuen.

Norge har skaffet seg sine rikdommer gjennom en tilfeldig geografisk lokalisering i nærheten av store mengder fossil energi. Den norske petroleumsformuen har gitt Norge en unik posisjon internasjonalt, og dette forplikter den norske stat og de norske oljeselskapene. Med petroleumsformue vil vi her forstå følgende:

- den formuen som ligger under havets bunn ("petroleumsreservene")
- olje og gass som pumpes opp, bearbeides industrielt og distribueres ("oljevirkksomheten")
- profitter fra oljevirkksomheten som gir grunnlag for norske petroleumsrelaterte konsers egenkapital og privatkapitalisters formuer ("oljekapitalen")
- salgsinntekter som forvaltes av den norske staten, først og fremst gjennom Statens Pensjonsfond – Utland

I dag er petroleumsnæringen Norges største næring (2005). Den står for 21 % av Norges BNP, bidrar med 27 % av statens inntekter og står for 24 % av de samlede investeringene i Norge. Olje og gass er vår klart største eksportartikkel med en andel på 47 % av samlet eksport (Olje og Energidepartementet 2006). Norge disponerer 75 % av oljereservene og 45 % av gassreservene i Vest-Europa. Som olje- og gasseksportør er vi henholdsvis nest og fjerde størst i verden. Selskaper som Statoil, Hydro og Aker Kværner har i løpet av de siste 10-15 årene etablert seg i mange utviklingsland. Eksempelvis har Statoil og Hydro siden midten av 1990- tallet investert til sammen ca. 40 milliarder kroner i Angola. I tillegg finnes det en rekke andre norske selskaper i Angola som utfører spesialoppdrag for oljeindustrien i Angola og i Vest-Afrika, og som har investert milliarder i tillegg.

Parallelt med at de norske selskapene har gjort store investeringer i sør har myndighetene sett et behov for å koordinere Norges fagkompetanse på petroleumsområdet med bistand. "Olje for utvikling" – satsingen ble lansert av Regjeringen Bondevik i 2005 med den ambisjon om å gjøre petroleumsförvaltning og godt styresett til et prioritert satsingsområde i norsk utviklingssamarbeid.¹⁵ Regjeringen vil styrke den faglige bistanden knyttet til förvaltning av olje og gass med en ekstrabevilgning på 50 millioner kroner årlig de neste fem årene (fra 2005). Det legges vekt på å bidra til åpenhet, anti-korrupsjon og godt styresett i aktuelle samarbeidsland.

I en tid hvor klimaendringene er på alles lepper bør det imidlertid stilles spørsmålstejn ved at Norge som oljenasjon og med et av verdens største leverandørmiljøer på offshore skal legge til rette for å stimulere til mer oljeutvinning i verden. En nylig evaluering har gransket norsk petroleumsbistand, men uten å ta for seg miljøaspektene, noe som synliggjør at disse ikke har noen synlig plass i oljebistanden.¹⁶ Det er også problematisk at det er så tette koblinger i form av at staten Norge har en stor eier-rolle på egen sokkel og samtidig er aksjonær hos utbyggerne Statoil/Hydro¹⁷ som tjener penger i "Olje for utvikling" land. Statoil er i dag aktiv i 33 land og henter alene ut mer penger fra Angola enn Norge gir i samlet bistand til hele Afrika. Oljeeventyret i Afrika har hittil i stor grad foregått uten at den norske offentligheten er tilstrekkelig informert. For norske selskaper som opererer i land med svak eller manglende nasjonal regulering, er mye overlatt til selskapenes egne etiske vurderinger. Statoil/Hydro fusjonen gjør Norge til en enda mer betydelig oljemakt internasjonalt. Det bør forventes at det nye selskapet holder de høyeste standarder innenfor arbeidsrettigheter, etikk og miljø, samt at norske myndigheter overvåker hvordan selskapet opptrer i utlandet. Dette innebærer også at selskapet må sikre en reell kompetanseoverføring og lokal deltagelse. Selskapet bør også være i front når det gjelder å bidra til at verdens samlede energibehov i større grad dekkes gjennom økt bruk av fornybare energikilder som solenergi, bioenergi, og vind.

Selve ideen bak programmet "Olje for utvikling", om at olje skal komme fattige mennesker i disse landene til gode, er det vanskelig å være uenig i. Historiene er mange om oljens forbannelse. Korrupsjon, konflikt, autoritært styresett, uendelige gap mellom rike og fattige og miljøskader er noen av problemene som går igjen i land etter land. På tross av mange utfordringer, bidrar oljen til utvikling i mange land og den gir mange utviklingsland en viss selvbestemmelse over energien. Som rik nasjon i nord har vi ingen rett til å hindre fattigere land i å utvikle sine naturressurser. Vårt poeng i denne sammenheng er imidlertid at det også finnes andre og viktigere sider ved Norges måte å forvalte sin petroleumsförmue på enn programmet "Olje for utvikling". I det minste må de miljø- og klimamessige konsekvensene av programmet synliggjøres. Det kan også diskuteres om vi, med visshet om de klimaendringene den norske petroleumsvirksomheten bidrar til, bør la en større del av oljen bli liggende igjen under

¹⁵ Se URL : http://www.norad.no/default.asp?V_ITEM_ID=3241

¹⁶ Se URL: http://www.dn.no/energi/article1091262.ece?WT.svl=article_title

¹⁷ Statoil og Hydro er slått sammen til et selskap fra og med 1. oktober 2007.

havoverflaten. Det er verdens fattige som først og fremst lider under klimaendringene, og i solidaritet med dem skylder vi å tenke vår petroleumsproduksjon i en global kontekst.

Petroleumsfondet (Statens Pensjonsfond - utland) gir i dag Norge større politisk og økonomisk handlingsrom enn de aller fleste andre land. Til nå har dette handlingsrommet ikke bidratt til å minske kløften mellom rike og fattige land, og Norge har i svært liten grad utnyttet det potensialet for et nytt fokus i solidaritets- og energidebatten som petroleumsfondet gir. Det er behov for å se nærmere på hvordan Norge kan gjennomføre en offensiv, solidarisk forvaltning av petroleumsformuen. Dette kan Norge gjøre både gjennom å jobbe for internasjonale ordninger og ved å gjennomføre egne ordninger og politiske tiltak.

Vi ber norske myndigheter *internasjonalt* ta opp solidariske globale ordninger som for eksempel:

- Hvert enkelt oljeland kan, fra år til år og på nasjonalt frivillig grunnlag, sette av en viss andel av petroleumsinntektene til gode formål utenfor sitt eget land. Dette kan betraktes som institusjonalisert veldedighet i global målestokk. Norge kan vise vei og bruke en større del av oljeinntektene på utviklingshjelp.
- Oljelandene pålegges å innføre en flat skatt på all olje- og gass produksjon, for eksempel én dollar per oljefat, som benyttes til utviklingsformål i den fattige verden. De fattigste oljeproduserende landene bør ha unntak fra en slik skatt.
- Det innføres en progressiv beskatning som iligger petroleumsprodusentene mer skatt jo høyere petroleumsinntektene blir, og at disse inntektene omfordeles globalt. Begrunnelsen for et slikt ”kompensasjonsfond” er at når oljeprisene stiger, øker de fattigste utviklingslandenes importutgifter formidabelt i forhold til deres eksportinntekter, samtidig som, for eksempel, den norske statens oljeinntekter øker betraktelig.

Videre vil vi også oppfordre *norske myndigheter* spesielt til å:

- Synliggjøre miljø- og klimakonsekvensene av programmet ”Olje for utvikling”.
- Å utvikle petroleumsfondet i en slik retning at det i større grad kan komme den fattige verden til gode. Dette kan gjøres ved å innføre andre indikatorer på oljeformueforvaltning enn nasjonal finansiell avkastning.

Vi oppfordrer *norske olje- og gasselskaper* til å:

- Holde de høyeste standarder innenfor arbeidsrettigheter, etikk og miljø, samt å sikre en reell kompetanseoverføring til de fattige landene og sørge for at den lokale befolkningen har innflytelse på de beslutninger som tas.
- Øke sin satsing på fornybar energi og bidra til at de fattige landene dekker sine energibehov primært gjennom økt bruk av fornybare energikilder.

3.2 Norge som miljønasjon: vårt klimapolitiske ansvar

Klimaproblemet er verdens alvorligste miljøproblem. Utslippene av klimagasser per innbygger i Norge er dobbelt så høye som verdensgjennomsnittet. Det er et etisk dilemma at de som i dag slipper ut minst klimagasser er de som vil rammes hardest av klimaendringene. Og fordi disse landene har mindre ressurser, er de mer sårbare og har mindre evne til å tilpasse seg. Norge har tjent seg svært rike på oljesalg og tilhørende CO₂-utslipp, selve årsaken til at klimaendringene rammer. Med høye utslipp, en stor olje- og gasssektor, og en solid økonomi har Norge både et større ansvar for klimaproblemet og bedre muligheter enn de fleste andre land til å gjøre noe med det. Vår rikdom gir oss selvfølgelig mulighet til å finansiere klimareducerende tiltak i utlandet, men hvis dette blir det eneste fokuset for vår klimapolitikk, er vi i ferd med å underkommunisere alvorret i problemet. Det vil oppfattes som om vi i det rike Norge skal fortsette på akkurat samme måte som før. Det gir liten troverdighet hvis vi i den rike delen av verden nekker å redusere egne utslipp. Når vi skal velge en bærekraftig utviklingsvei fremover, må vi handle slik at andre kan handle på samme måte som oss. – Ellers har vi ikke vist at vi forstår klimaspørsmålets moralske karakter.

Norske politikere er i all hovedsak enige om at klimatrusselen er en av vår tids største farer, men dette følges ikke så langt opp av en politikk på området som svarer til problemets alvorlighet. Norges velstand er bygget på billig tilgang på energi. Rimelig og bærekraftig energi er viktig for utvikling. Norge bør nå gå foran og både sette et godt eksempel ved å vise at det er mulig å kutte utslippene, samt å utvikle klimavennlig teknologi som også andre land kan nyte godt av. Det kan gjøre det lettere for andre land å redusere sine egne utslipp. Satsingen på alternativ energi må stå i bedre samsvar med det som i dag brukes på petroleumssektoren. Det er teknologioptimisme som råder i klimadebatten i dag, men til syvende og sist er Norge og verden avhengig av at vårt forbruk av olje avsluttes. Hittil har ikke teknologien gitt oss CO₂-frie løsninger for gass og kull, og selv om dette vil skje, vil oljen fortsette å skape global oppvarming i tiden

som kommer. Dersom man vil redusere utslippene av klimagasser, så er det på sikt kun nye fornybare løsninger som gjelder.

Sammenhengen mellom miljø og fattigdom diskuteres også lenger bak i denne rapporten (se kap 4.1). Brundtlandkommisjonens rapport *Vår Felles Framtid* fra 1987 beskriver hvordan en bærekraftig utvikling er en utvikling som dekker grunnleggende menneskelige behov. For at framtidens generasjoner skal kunne dekke sine behov, må imidlertid dagens mennesker begrense sine inngrep i naturmiljøet og sitt forbruk av ikke-fornybare ressurser. Økt forbruk i de fattige landene må kombineres med redusert forbruk i de rike land. Det er dessuten viktig at landene i sør ikke gjør de samme feilene som landene i nord har gjort. Utviklingslandene må sikres tilgang på energi og infrastruktur for å dekke grunnleggende menneskelige behov, men disse energibehovene må dekkes primært gjennom økt bruk av fornybare energikilder som solenergi, bioenergi, og vind. For at dette skal skje må de rike landene sørge for teknologioverføring til utviklingslandene for å utnytte slike fornybare energikilder. Norge må jobbe for at en ny klimaavtale under klimakonvensjonen også omfatter fattige land og at en slik avtale må legge vekt på teknologioverføring og kapasitetsbygging i sør.

Når mange nok ser nødvendigheten av fattigdomsreduksjon og miljøvennlig og bærekraftig energit utvikling, så vil verdenssamfunnet reagere. Norge kan velge å sitte på pengesekken og vente til vi tvinges til å bidra. Dette vil imidlertid i en akselererende grad svekke Norges omdømme, og norske tiltak vil bli sett på som å lappe på skadene. En proaktiv holdning vil styrke Norges omdømme og plassere oss i forkant i forhold til teknologit utvikling for å produsere ren energi. Og mye viktigere enn dette: Det vil føre til at brede befolkningsgrupper løftes ut av fattigdom.

Nedenfor følger noen konkrete oppfordringer til norske myndigheter:

- Regjeringens offisielle klimamålsetting om å kutte 30 % av utslippene innen 2020, må nås ved at minst 2/3 av utslippskuttene tas nasjonalt.
- Norge må som oljenasjon ta et oppgjør med vår egen industri og rolle som rik oljeprodusent. Det bør diskuteres produksjonstak på olje- og gassutvinning i Norge av hensyn til miljøet og klimaet.
- Det norske petroleumsfondet må flytte sine investeringer fra selskaper som tjener sine penger på en virksomhet som forsterker disse klimaendringene, og heller investeres i selskaper som bidra til å løse klimaproblemene. En større andel av inntektene fra fondet bør settes av til klimaforskning.
- Norge må jobbe for at den neste klimaavtalen under klimakonvensjonen inkluderer de fattige landene, og at teknologioverføring og kapasitetsbygging i sør prioriteres.
- Norge bør arbeide for å reformere utlånspolitikken i de globale finansieringsinstitusjonene for å kanalisere støtte bort fra fossilt brensel og over til fornybar energi.

3.3 Norge som fiskeri- og landbruksnasjon: handelspolitikken¹⁸

Norsk handelspolitikk bør ikke hindre utviklingslandenes muligheter til å bruke de samme politiske virkemidlene som har vært avgjørende i vestens økonomiske utvikling.

I WTO-forhandlingene har Norge gjort lite for å forandre på dagens romslige og dårlige sorterte subsidieverktøykasse. OECDs samlede subsidienivå utgjør i dag fem ganger så mye som all bistand. Forhandlingstilbudene fra EU og USA (Potsdam, juni 2007) innebærer at ingen av dem trenger å redusere det samlede subsidienivået i noen vesentlig grad.

Regjeringen arbeider i WTO for å avvikle eksportstøtten, men dette er ikke tilstrekkelig for de fattige landene så lenge WTO-systemet gir rom for å omgjøre denne støtten til andre typer støtte som er mer legitime i WTO. En rekke utviklingsland, med G20-landene i spissen (inkludert land som Sør Afrika, Tanzania, Filippinene og Brasil) ønsker en gjennomgang av den ”grønne boksen”¹⁹ for å sikre at disse såkalt lovlige WTO-subsidiene virkelig ikke er eksportdrivende. EU og USA motsetter seg forslaget, med støtte fra Norge. En UNCTAD rapport (2007²⁰) viser at reduksjon eller eliminering av grønn boks-subsidier vil føre til betydelig økning av eksporten fra utviklingsland, inkludert de minst utviklede landene (MUL) (opptil 20 % økning) og tilsvarende synkende eksport fra rike land som EU og USA (opptil 60 % nedgang). Tallene beviser at dagens grønn boks-subsidier faktisk har en handelsvridende effekt som gjør at utviklingslandene kommer svært dårlig ut. Norge bør derfor støtte opp om en gjennomgang av disse subsidiene.

De 49 fattigste landene i verden (MUL) har toll og kvotefritak for alle EBA – varer (dvs. all eksport unntatt våpen) som eksporteres til Norge.

For de andre fattige landene er det gjennomsnittlige tollnivået for jordbruksprodukter relativt høy. Det viser seg imidlertid at det ikke holder å gi null-toll til de minst utviklede landene. I Norge har dette resultert i et importnivå på 0.01-0.02 %. Regjeringen har i 2007 satt i gang en gjennomgang av tollpreferansene for utviklingsland (GSP²¹). Det

¹⁸ Se også kapittel 5.3

¹⁹ Denne inneholder de subsidiene som ikke skal virke handelsvridende på internasjonal handel med landbruksprodukter og kan med dagens avtale brukes ubegrenset. Boksen inkluderer såkalte dekketele utbetalinger, – utbetalinger som ikke er relatert til produksjon, ofte merket bondens ”pensjon”. Også subsidier til forskning, sykdomskontroll, infrastruktur, matvaresikkerhet og miljøhensyn er inkludert i denne boksen.

²⁰ UNCTAD (2007): ”Green Box Subsidies: A Theoretical and Empirical Assessment”.

²¹ Generalized System of Preferences

foreslås å utvide nulltollordningen for MUL til 14 mellominntektsland samtidig som GSP-ordningens tollreduksjon økes med 20 prosentpoeng innenfor WTOs minsteadgangskvoter for landbruksvarer. Dette fører til at de utviklingsland som ikke inkluderes i nulltollordningen får en økt preferanse på bekostning av industrilandene. Dette forslaget er svært positivt for utviklingslandene. Samtidig importerer vi i dag hovedvekten av våre landbruksprodukter fra EU. Slike null-toll ordninger må derfor suppleres med kapasitetsbygging og særskilte avtaler mellom importør og eksportør som likevel ikke hindrer utvikling av konkurransevnen. Norge må i tillegg arbeide for en vridning av norsk import fra EU og mot utviklingsland, gjennom for eksempel bruk av importsubsidier og straffetoll. Med dagens importnivå fra MUL (utenom Botswana og Namibia) ville en importsubsidie på 20 % utgjøre mindre enn en prosent av vårt bistandsbudsjett.²²

Fattige lands politiske handlingsrom til å utarbeide egne strategier for utvikling må settes foran kravet om markedsadgang. Dette gjelder ikke minst Norges arbeid for markedsadgang for norsk fisk. Norges posisjon i forhandlingene i WTO om fisk (NAMA- forhandlingene) vil resultere i overutnyttelse av fiskeriene ved sterke insentiver for økt fiske, som med stor sannsynlighet kan føre til overfiske i eksporterende land uten gode forvaltningsregimer. FNs mat- og landbruksorganisasjon FAO anslår at så mye som 75 % av globale marine fiskebestander nå er fullt utnyttet, overutnyttet eller utryddet.

Mye har blitt sagt om motsetningen i Norges defensive holdning på landbruk versus offensiven på fisk. Det er ikke i seg selv inkonsekvent av Norge å fremme offensive interesser innen fiskeriforhandlingene og defensive interesser innen landbruksforhandlingene, men argumentasjonen må være redelig. Dersom Norge vil beskytte sitt landbruk ut fra argumenter som matsikkerhet, burde vi også bidra til at utviklingslandene får beskytte sin matsikkerhet (se også kapittel 5.3) på fisk (slik Regjeringserklæringen for Stoltenberg regjeringen (2005) har vedtatt). Matsikkerhet er ikke mindre viktig for en type mat (fisk) enn en annen type mat (melk, kjøtt og korn) eller for en gruppe land (utviklingsland) enn en annen gruppe land (i-land). Norges argument om matsikkerhet synliggjør en konflikt mellom lokal/nasjonal og global bærekraftig utvikling. En vesentlig del av eksporten konkurrerer heller ikke med norsk produksjon, noe som taler for at Norge burde kunne lempe på sine tollrestriksjoner.

Norge deltar også i bilaterale forhandlinger med utviklingsland gjennom EFTA samarbeidet. I disse avtalene inkluderes også diverse "WTO plus" aspekter. Med dette menes alle bilaterale avtaler som går lengre enn WTO avtalen f.eks. i form av markedsåpning (landbruksprodukter og fisk) eller beskyttelse av intellektuelle eiendomsrettigheter. EFTA landene legger hardt press på utviklingsland for å få dem til å senke sine tollbarrierer ytterligere slik at vi får adgang for våre produkter (spesielt fisk) i deres markeder. Dette får konsekvenser både for forvaltningsevnen, konkurrerende nasjonale produkter og statskassen i fattige land. Patenter på frø eller bioteknologiske oppfinnelser i landbruk så vel som farmasiprodukter er svært problematiske for en rekke

²² Ottar Mæstad (2005) "Studie om økt markedsadgang for u-land i Norge: En handelspolitikk for redusert fattigdom". Bergen: Chr. Michelsens Institutt.

utviklingsland ved at det får konsekvenser for menneskerettigheter som retten til mat og retten til helse.

Vi har følgende krav til norske myndigheter:

- Norge bør jobbe for en reform av WTO som ligger til rette for et rettferdig globalt handelsregime hvor alle land har like stor makt til påvirkning av reglene.
- Norge må i større grad importere fra utviklingslandene.
- Norge må lempe på sine tollrestriksjoner for landbruk slik at fattige land kan få større adgang til å selge sine produkter på det norske markedet
- Norge må gå innfor en gjennomgang av de såkalt lovlige subsidiene (grønn boks) i WTO for å sikre at de ikke er eksportdrivende
- Norge må bidra til at utviklingslandene får beskytte sin matsikkerhet på fisk. Norges krav om markedsadgang for fisk er ikke forenlig med en global bærekraftig høsting av fiskeriressursene.
- Norge må ikke, gjennom EFTA samarbeidet, kreve bilaterale avtaler med utviklingsland som inneholder ”WTO plus” elementer

3.4 Oppsummering

I dette kapittelet har vi sett på Norges rolle i den globale økonomien og i arbeidet for en mer bærekraftig verden. Norge har et særlig ansvar i forhold til:

- å forvalte sine oljeressurser og rikdommer slik at de kommer fattige til gode: Norge bør søke å bruke Petroleumsfondet på innovative måter for å bringe et nytt fokus i solidaritets- og energidebatten.
- å gå foran i klimapolitikken ved å vise at det er mulig å kutte utslippene, samt å utvikle klimavennlig teknologi som også andre land kan nyte godt av.
- å lempe på sine tollrestriksjoner slik at flere fattige land kan få solgt sine landbruksvarer på det norske markedet. Norsk import må i større grad vris fra EU og mot utviklingslandene.

Kapittel 4: Byggesteiner for en mer rettferdig og bærekraftig verden

Som beskrevet flere ganger er det gode grunner til å være kritisk til Verdensbanken, WTO og Det internasjonale pengefondet (IMF). Til sammen utgjør dette likevel arenaer hvor landene arbeider sammen og kan utrette mye. Den realismen som forfektes i denne rapporten er grunnleggende forskjellig fra den klassiske politiske realismen. Mens den klassiske realismen ønsker å bevare den rådende maktbalansen, ønsker tilnærmingen i denne rapporten å lete etter realistiske og gjennomførbare muligheter for endring.

I dette kapittelet ser vi verden med utgangspunkt i de dominerende strukturer og gjennom den økonomiske globaliseringens linser, men vi diskuterer måter disse strukturene og systemene kan modifiseres, endres og komplementeres på. Kapittelet forsøker å fylle ut på noen områder som AGAPE-dokumentet ikke snakker så mye om. Kapittelet er også en innledning til kapittel 5 og 6 om de globale handels og finansinstitusjonene.

4.1 Miljø og natur må ligge til grunn for utviklingspolitikken

Klimakonvensjonen og andre sentrale miljøavtaler som biodiversitetskonvensjonen og ulike konvensjoner som regulerer miljøgifter må i størst mulig grad legges til grunn for utviklingspolitikken. I tillegg påpeker Rio-avtalens (1992) Agenda 21 at industrialiserte ansvar har et spesielt ansvar for å gjøre sitt produksjons- og forbruksmønster mer bærekraftig.

Nummer 7 av FNs tusenårs mål "Sikre miljømessig bærekraft" fokuserer først og fremst på tilgangen til rent vann og forbedring av livssituasjonen til mennesker som lever i slumområder. Å sikre menneskers grunnleggende behov er selve kjernen i en bærekraftig utvikling. Samtidig er det viktig at mennesker sikres en miljøvennlig vei ut av fattigdommen som hele kloden kan tåle. Alvorlige globale miljøproblemer som klimaendringer og tap av biologisk mangfold forteller oss at kloden som helhet ikke kan fortsette å vokse slik landene i Vesten har gjort hittil. Tar utviklingslandene etter vår utviklingsvei, fortsetter vi forbi jordens tålegrense og skaper irreversible miljøskader. Uansett hva de rike landene gjør fremover, har klimaendringene allerede begynt å få konsekvenser, og det er de fattigste landene som rammes verst. Klimaendringer står i fare for å underminere utviklingsarbeidet i mange av de fattige landene. Dette betyr ikke bare at arbeidet med å redusere klimagassutslippene bør være en av verdenssamfunnets mest prioriterte oppgaver fremover, det betyr også at landene i sør må få hjelp til å tilpasse seg klimaendringene (som den rike verden har påført dem). Hovedmålet i kampen mot fattigdom må være å sikre at fattigdomsreduksjon og miljø går hånd i hånd. Dette forplikter også de internasjonale handels- og finansinstitusjonene.

Konflikten mellom handel og miljø er tydelig i mange sammenhenger. WTO-regimet har ikke klart å integrere miljøhensyn i tilstrekkelig grad, selv om de har bærekraftig utvikling som en av sine målsettinger, og selv om miljøhensyn er reflektert i de generelle unntaksartiklene til WTO-avtalene. Erfaringene hittil viser imidlertid at bærekraftig

utvikling innad i WTO, eller i andre internasjonale beslutningsfora, sjelden er noe sentralt vurderingskriterium. Under Verdenstoppmøtet om bærekraftig utvikling i Johannesburg i 2002 var det tøffe forhandlingene om styrkeforholdet mellom miljøavtaler og handelsregler. Norge bidro til at WTO-regimet ikke ble overordnet miljøregimene, men det ble ikke sagt at miljøavtalene skulle ha forrang. Dette understreker viktigheten av å sikre at godt begrunnede miljøavtaler ikke svekkes av regler som skal sikre frihandel og kortsiktige økonomiske interesser. Her er ikke bare flere av I-landene motstandere, men også mange av utviklingslandene. Utviklingslandene frykter bl.a. at slike miljøregler kan bli brukt for å stenge deres varer ute fra industrilands markeder. Det gjenstår mye arbeid for å sikre at WTO bidrar til en bærekraftig utvikling. Men målet må være klart: Bærekraftig utvikling må gjøres til en integrert del av beslutningstakingen internasjonalt, gjennom å støtte nye nettverk og konsepter for bærekraft i handel og investering.

Siden Verdensbanken spiller en så viktig rolle i arbeidet med fattigdomsreduksjon, er det helt essensielt at banken tar miljøet på alvor. Verdensbanken bør i dialog med lånetagerne integrere miljøbetingelser i sine utlån. Mange utviklingsland har vært skeptiske til å låne penger til miljøformål. De mener dette primært bør løses igjennom GEF (GEF -Global Environment Facility- drives av Verdensbanken, UNDP og UNEP og støtter prosjekter i utviklingsland som skal løse globale miljøproblemer). Verdensbanken bidrar i dag ikke til å hjelpe utviklingslandene til å finne en miljøvennlig vei ut av fattigdommen.

Verdensbankens støtte til fossil energi økte med 93 % i finansåret 06 (\$869 mil) i forhold til året før (\$450.8 mil).²³ Finansieringen til fornybare energiprojekter utgjør mindre enn 5 % av bankens overordnede prosjekter til energi i regnskapsåret 2006.²⁴

Fornybar energi og energieffektivitet gir både en ren og trygg energiforsyning samtidig som den vil gi kunne gi gode økonomiske og miljøvennlige konsekvenser. Det bør forventes at Verdensbanken i årene som kommer legger om sin utlånsprofil i en mer miljøvennlig retning og trapper opp sin satsing på fornybare og klimavennlig energi.

Selv om Verdensbanken og WTO i sterkere grad skulle ta miljøansvar, er det også viktig at det finnes en sterk global institusjon som jobber med miljø. Et forslag i så måte er å oppgradere FNs miljøprogram (UNEP) til en verdens miljøvernorganisasjon, som skal arbeide for internasjonale miljøstandarder og effektive kontrollordninger. Det kan også stilles forventinger til nyvinninger som Det internasjonale partnerskapet for fornybar energi og energieffektivitet (REEEP) – som har vært frontet av EU-kommisjonen, og Det globale fondet for energieffektivisering og fornybar energi i utviklingsland (GEEREF) – som er en internasjonal sammenslutning av regjeringer, ikke-statlige organisasjoner og bedrifter som arbeider for fornybar energi og energieffektiv teknologi.

4.2 Menneskerettigheter og staters ansvar

Parallelt med å jobbe for reformer i institusjonene, er det også viktig å jobbe for en bedre balanse globalt mellom institusjoner som legger til rette for handel og velferd og institusjoner som arbeider for sosiale mål, som fattigdomsreduksjon, miljø og menneskerettigheter. Det er ting de globale handels- og finansinstitusjonene ikke kan gjøre, men som bør styres av andre og mer egnede institusjoner. Et særs viktig oppdrag for kirker og sivilsamfunn er å hjelpe verdenssamfunnet med å få på plass et sterkere og mer forpliktende globalt menneskerettighetsregime.

FN-pakten forplikter medlemsstatene til å sikre menneskerettighetene og de grunnleggende frihetene for sine innbyggere og gir FNs organer en del av ansvaret for at dette blir gjennomført. Arbeidet for menneskerettighetene er imidlertid sensitivt i FN-sammenheng, og mange land ønsker ikke at FN skal spille en sentral rolle her. Dagens menneskerettighetsregime, som fokuserer på juridiske avtaler og statsansvar, kan imidlertid gi effektiv beskyttelse mot de negative konsekvensene av globalisering. Økt støtte til menneskerettighetsprinsipper må derfor følges opp i praksis gjennom globale overvåkingsmekanismer og nasjonal implementering. Det nylig opprettede Menneskerettighetsrådet i FN (2006) er viktig i så måte. Rådet er direkte underlagt Generalforsamlingen og innebærer således en oppgradering av FNs menneskerettighetsarbeid i forhold til dagens Menneskerettighetskommisjon. Rådet skal være et permanent organ og ikke bare møtes til sesjon en gang i året, noe som gjør at rådet på en helt annen måte enn Kommisjonen kan overvåke menneskerettighetssituasjonen i verden. Alle FNs medlemsstater skal legges under

²³ Tall fra den Washington-baserte NGOen, the Bank Information Center.

²⁴ IMF/WB (2006): "An Investment Framework for Clean Energy and Development: A Progress Report".

periodisk menneskerettighetskontroll, og her har frivillige organisasjoner og kirker en viktig oppgave i å gi Rådet informasjon og materiale om menneskerettighetssituasjonen rundt omkring i verden.

En annen viktig aktør i det globale menneskerettighetsarbeidet er den internasjonale arbeidstakerorganisasjonen ILO, som arbeider for å styrke arbeideres og urfolks rettigheter. Ikke minst må urfolks bruks- og eiendomsrettigheter sikres. Kirker har en viktig oppgave i å kreve at deres regjeringer ratifiserer og overholder ILO konvensjonene. Ikke bare må ILO forbedres, men hele menneskerettssystemet må oppjusteres gjennom en revurdering av hva som ligger i statens ansvar. Det må i tillegg defineres et tydelig ansvar for ikke-statlige aktører som flernasjonale selskaper og internasjonale finansielle institusjoner.

En ukontrollert markedsøkonomi fører til menneskerettighetsbrudd. Selv om Corporate Social Responsibility (CSR) er blitt et honnørord som alle selskaper vil smykke seg med, finnes det ingen internasjonale avtaler i dag som effektivt regulerer og overvåker bedriftenes virksomhet. Juridisk bindende internasjonale retningslinjer med innebygde sanksjonsmekanismer vil øke presset på de verste selskapene som ikke påvirkes av FNs Global Compact, OECDs retningslinjer eller andre frivillige initiativ til å endre atferd, og som av ulike grunner ikke rammes av straffeloven. Norge var pådriver for vedtaket om å etablere et bindende rammeverk for bedrifters samfunnsansvar under miljøtoppmøtet i Johannesburg i 2002. Det videre arbeidet innenfor FN må fortsatt gis høy prioritet, og parallelt bør statene følge oppfordringen fra FNs generalsekretær om å utarbeide

nasjonale retningslinjer. Jo flere land som har nasjonale retningslinjer, desto større er mulighetene for å skape en bærekraftig utvikling.

Det er viktig å tenke forholdet mellom overnasjonalitet på den ene siden og nasjonale og lokale myndigheter på den andre på en koherent og forståelig måte. Selv om globaliseringen har forandret nasjonalstatens karakter og innskrenket dens makt, er det fortsatt slik at verdenssamfunnet består av stater, og det er stater som er representert i internasjonale organer som FN, Verdensbanken, IMF og WTO. I den globaliseringskritiske bevegelsen har man en tendens til å glemme at disse institusjonene er instrumenter for nasjonale regjeringer. Derfor vil en viktig del av arbeidet med å forandre disse institusjonene gå igjennom nasjonale demokratiske prosesser, og påvirkning av egne politikeres posisjoner og standpunkter på den internasjonale arenaen.

For at menneskerettighetene og andre internasjonale traktater skal etterleves, er det derfor også viktig at det etableres gode stater som respekterer verdien av demokrati og rettsstat. Velfungerende offentlige myndigheter er en forutsetning for å kunne ivareta nasjonale interesser i det multilaterale samarbeidet. Et problem i store deler av den fattige verden er fraværet av demokratiske prinsipper og verdier. For eksempel vil bekjempelse av korrupsjon kreve effektive etterforskningsorganer og uavhengige domstoler, og uavhengige og representative myndighetsorganer er nødvendige for å gi borgerne et effektivt rettighetsvern. Her har kirker en viktig rolle å spille i å forsvare rettsstaten og å jobbe for et vitalt sivilsamfunn. Dette gir ikke bare grunnlag for en vei ut av fattigdommen, det er et bidrag til en mer stabil og trygg verden. Et reelt globalt demokrati, forutsetter at verden består av demokratiske stater.

4.3 Globalt demokrati

Demokratiets evige dilemma er motsetningen mellom borgernes innflytelse og muligheten for å ta effektive beslutninger. Dette dilemmaet vokser med globaliseringen. Mer av den økonomiske makten befinner seg utenfor statlig kontroll og utenfor landets grenser. Globalisering innebærer generelt at folkevalgt myndighet i de enkelte land blir redusert, til fordel for overnasjonale organer utad og utøvende makt, statlig forvaltning og sterke markedsaktører innad. Globaliseringen fører på flere områder med seg en begrensning av det politiske handlingsrommet, men utviklingen bringer også med seg nye muligheter til å løse store felles utfordringer som klimaendringer, ideologiske og kulturelle konflikter, fattigdomsproblematikk og Hiv/Aids. Skal vi løse det 21. århundrets problemer er det nødvendig med bindende reguleringer på globalt nivå. Og det er nødvendig med sanksjoner mot dem som bryter med dem. Vi trenger mer overnasjonalitet. AGAPE-dokumentet nevner knapt FN, men et velfungerende FN - en god og legitim overnasjonal løsning - burde være helt i kjernen av hva verdens kirker og sivilsamfunn må jobbe for.

I dag er de overnasjonale institusjonene ikke gode nok eller demokratiske nok til å løse felles globale utfordringer, og denne erkjennelsen har ledet til at FN nå er i ferd med å reformere seg selv. Selv om FN langt fra er perfekt, er det vanskelig å etablere et fullgodt system for overnasjonale styring uten FN. Ingen annen internasjonal organisasjon har det globale utsyn, det virkemiddelapparat og den autoritet som FN har. FN gir en konkret

anledning til å sette medlemslandenes utenriks- og utviklingspolitikk i et helhetlig og sammenhengende perspektiv.

Hovedproblemet for FN er mangel på demokrati og utøvende makt. Problemet er først og fremst at Sikkerhetsrådet er sammensatt i forhold til hvordan verden så ut etter 2. verdenskrig. Til dette kommer også det faktum at vetoretten i Rådet har gjort FN handlingslammet i mange sammenhenger og at organisasjonen er udemokratisk finansiert. I arbeidet for å oppnå en større grad av globalt demokrati må også Verdensbanken og Det Internasjonale pengefondet (IMF) underlegges demokratisk styring av FNs medlemsland (mer om dette i kapittel 6).

I arbeidet med å finne frem til gode overnasjonale ordninger og institusjoner er det viktig at ikke vesten presser sine løsninger ned på resten av verden. Reformarbeidet må særlig ta hensyn til mindre aktører og fattige land. Det må jobbes for en *kvalifisert pluralisme*, der man arbeider for gode styresett, men ser lenger enn vestlige idealer om demokratisk legitimitet. Konkrete institusjoner må kunne fungere under ulike demokratiske og kulturelle forhold og sette individer i stand til å delta og å kritisere den politikken som føres. Det overordnende målet med slike globale og overnasjonale institusjoner er at de må på en bedre måte i dag inkludere befolkningene og sivilsamfunnet på det internasjonale plan. Borgerne må sikres deltagelse i mye større grad for å forhindre voksende utilfredshet og for å gi FN større legitimitet og aksept rundt om i verden.

4.4 Bistand

FNs tusenårsmål nummer 1 er å utrydde ekstrem fattigdom og sult. Før 2015 skal andelen av befolkningen som tjener mindre enn 1 USD per dag halveres. I samme periode skal andelen av befolkningen som lider av sult halveres. Skal en lykkes med dette målet må bistanden økes, men det må også tenkes nytt om bistand. Altfor mye av bistanden har blitt kanalisert inn i mislykkede prosjekter i korrupte regimer. Det er viktig at menneskerettighetene ligger til grunn for fattigdomsbekjempelse og for den bistanden som gis. Bistandsaktører må dessuten alltid ta hensyn til lokale kontekstspesifikke forhold, og en må forsikre seg om at pengene når frem til dem som virkelig trenger dem. En formell anerkjennelse av fattiges rettigheter til land og andre livsoppretholdene ressurser er avgjørende. Sammen med de grunnleggende menneskerettighetene er jordreform/omfordeling viktig for å gi fattige råderetten over sin egen utvikling. Norge spiller en sentral rolle i det arbeidet som skjer i Kommisjonen for formalisering av fattiges rettigheter, og vi har dermed et spesielt ansvar for å sikre at legitime representanter for de fattige deltar og blir hørt her og i andre fora hvor dette diskuteres.

Den rene bistanden må også suppleres med investeringer fra næringslivet. For fattige utviklingsland vil adgang til markeder være viktigere enn bistand. Men, bistanden kan hjelpe disse landene til å få tilgang til markedene. Ikke minst er det viktig å se på hvordan bistanden kan utvikle regionale markeder og støtte sør-sør handel. Bistand kan fremme handel dersom den bygger opp utviklingslandenes egen kapasitet og kompetanse. Bistanden kan rettes inn mot å fremme infrastruktur som bedre veier, teknologioverføring og hjelp til å utvikle egne fornybare energikilder. Skal bistanden lykkes, må en i økende grad også prioritere det institusjonelle og juridiske rammeverket i landene til å ta imot og gjøre nytte av bistanden.

Regjeringen arbeider for tiden med en handlingsplan for handelsrettet utviklingssamarbeid ("aid for trade") som er del av en internasjonal prosess. I WTO er det nedsatt en arbeidsgruppe og arbeidet koordineres med bl.a. FN-systemet (UNDP, UNCTAD), OECD, Verdensbanken og IMF. Aid for trade er positivt ved at målet er å styrke utviklingslandenes styresett, produksjonskapasitet, infrastruktur og markedsføringskompetanse. Likevel må det være bevissthet rundt den underliggende faren knyttet til hvordan arbeidet nå er organisert ved at bistand brukes f.eks. som forhandlingskort i WTO forhandlingene. I tillegg kan også eksisterende mangler ved mottakerlandenes demokratiske eierskap til utarbeidelsen av Verdensbankens nasjonale utviklingsstrategier (PRSP) bidra til å undergrave legitimiteten til aid for trade, siden disse er tenkt som grunnlag for definisjon av mottakerlandenes behov.

Bistand kan i seg selv ikke løfte land ut av fattigdom. Bistand kan derimot bidra vesentlig til å hjelpe fattige befolkninger og styrke nasjonale institusjoner som fremmer utvikling. Dette må skje gjennom både det bilaterale og det multilaterale utviklingssamarbeidet. Utviklingspolitikk må dypest sett bidra til rammvilkår som gjør det mulig for enkeltmennesker å livberge seg selv, for lokalsamfunn og frivillige sammenslutninger å mobilisere rundt egne interesser, og for nasjoner å bli økonomisk selvhjulpne og i stand til å ta vare på alle egne borgere.

4.5 Oppsummering

I dette kapitlet har vi forsøkt å peke på at den økonomiske globaliseringen ikke bare krever reformer av de globale handels- og finansinstitusjonene, men også at det må jobbes parallelt med globalt demokrati, menneskerettighets- og miljøstandarder, samt tenke nytt om bistanden. Vi har særlig lagt vekt på følgende momenter:

- Det må være et hovedmål i kampen mot fattigdom å sikre at fattigdomsreduksjon og miljø går hånd i hånd. Verdensbanken og WTO må integrere miljøhensyn i sine programmer og regelverk.
- Kirker og sivilsamfunn må hjelpe verdenssamfunnet med å få på plass et sterkere og mer forpliktende globalt menneskerettighetsregime.
- Det må jobbes for gode og legitime overnasjonale, globale, demokratiske løsninger.
- Bistand er fortsatt nødvendig for å hjelpe utviklingslandene ut av fattigdommen – men bistanden må i større grad hjelpe land til å få tilgang til markeder og å bygge opp landenes egen kapasitet og kompetanse.

Ut fra kjernen i kirkens tro på én Gud som har skapt verden og på menneskets ukrenkelighet springer det ut et engasjement som både må være helhetlig og ta hensyn til konkrete utfordring. Det å se den økonomiske globaliseringen i sammenheng med et truet skaperverk, menneskets rettigheter, kravet om ansvar og medbestemmelse og hjelp til utvikling er båret av en slik grunnleggende tilnærming. Denne tilnærmingen ligger i bunnen også når vi nå tar for oss de globale aktørene og utfordringene innenfor global handel og finans.

Kapittel 5: Rettferdig handel

Vi har til nå sett på de generelle spørsmålene knyttet til økonomisk globalisering, på kirkens rolle og selvforståelse i lys av globaliseringen, på Norges særskilte utfordringer og ansvar og på noen byggesteiner som fyller ut det bildet som kommer fram i AGAPE-dokumentet. I de følgende to kapitlene skal vi konsentrere oss om de sentrale institusjonene innenfor global handel og finans. Vi har tidligere understreket at det på lang sikt vil være nødvendig å arbeide for å endre selve strukturene for global samhandling innenfor disse områdene. Vi har samtidig pekt på at veien dit går gjennom å konfrontere markedsfundamentalismen som bærende ideologi. På kort sikt vil dette måtte skje innenfor dagens institusjoner og regelverk. Fokuset i de følgende to kapitlene vil derfor være på ønskelige endringer innenfor disse.

5.1 Hva er rettferdig handel?

Som del av den globale kirke bør vi støtte arbeidet for en økonomi som står i livets tjeneste. Økonomisk rettferd kan ikke reduseres til å bety et regelsett som bygger på *like muligheter* for alle: En slik prinsipiell likhet har ofte styrket posisjonen til den allerede sterke, og stimulert til fremveksten av makteliter som undertrykker og utbytter andre. Dette kapittelet fokuserer på internasjonal handel generelt og det multilaterale handelsregimet i Verdens handelsorganisasjon (WTO) spesielt. Hovedargumentet i det som følger er at WTO har mange mangler som det først og fremst er de rike landenes ansvar å gjøre noe med.

Så langt vi kan se tilbake i menneskets historie har det eksistert former for handel, mellom enkeltmennesker, mellom grupper og stammer og etter hvert mellom land og stater. Dette bygger på en grunnleggende innsikt om at handel kan forbedre menneskers levevilkår gjennom deling av jordens ressurser og gevinsten av menneskers arbeid, og at handel kan stimulere til økonomisk utvikling og utveksling av ideer på tvers av kulturelle, etniske og geografiske grenser. Handel understreker menneskers gjensidige avhengighet og kan slik bidra til å sikre fredelig sameksistens mellom folk og nasjoner. Men handel kan også ødelegge relasjoner, skape og opprettholde ulikhet, og lede til uverdighet, fattigdom, vold og konflikt. Kirkens forpliktelse bør være å arbeide for *rettferdighet i global handel*.

Spørsmålet er ikke om man skal drive handel, men *hvordan* man skal drive handel. Når vi i denne sammenhengen tenker handel, så er ikke handel et mål i seg selv. Den må ses på som et middel for å fremme menneskelig verdighet, bærekraftige samfunn og økonomisk rettferdighet. Ellers legitime siktemål som økonomisk effektivisering og vekst kan ikke rettferdiggjøre en handelspolitikk som undergraver fattiges rettigheter. Globale handelsregler er rettferdige i den grad de frembyr positive muligheter til fattige, svarer til deres behov og bidrar til at deres rettigheter innfris.

AGAPE-dokumentet er en relevant analyse av de skadevirkningene dagens handelssystem fører til. Vi må samtidig sammenholde den kritikken som er uttrykt med at en rettferdig handel mellom landene er en mulighet for vekst i utviklingslandene. Dette skjer når utviklingslandenes rett til beskyttelse av egne markeder kombineres med økte muligheter til å selge sine produkter i de rike landene.

Rike land beskytter sine markeder gjennom progressive tollbarrierer som øker med graden av videreføring. Disse barrierene holder industrialiseringen i de fattige landene nede. Rike land gir også store subsidier til sine landbruksnæringer. I dag fører overproduksjonen av subsidierte landbruksvarer til dumping i fattige land. Dette resulterer i at prisene på verdensmarkedet synker og at eksportnæringen i de fattige landene lider. I tillegg fører den billige importen fra de rike landene til at bønder i fattige land ikke klarer å konkurrere på sine lokale markeder. En reduksjon av subsidienivået vil ikke bare hindre overproduksjon, det vil også lede til nye markeder og nye muligheter for bønder i fattige land. Dersom en reduksjon av de rike lands subsidier i tillegg kombineres med fattige lands rett til bruk av høyere tollsats og en reduksjon av tollsatsene i de rike landene, vil vi komme et langt skritt nærmere like muligheter i det globale handelssystemet.

I likhet med AGAPE-dokumentet mener vi også at avtalene for handel med tjenester (GATS) og beskyttelse av intellektuell eiendom (TRIPS) i høy grad har bidratt til å sikre multilaterale selskaper retten til å kontrollere verdens sosiale, finansielle, energirelaterte og kulturelle tjenester på en måte som ikke tjener fattige lands interesser. Siden det er svært liten sannsynlighet for at det multilaterale rammeverket som er etablert skal forsvinne med det første, er det viktig at det kjøres et dobbelt løp. På den ene siden må det arbeides mot en aggressiv liberalisering innenfor tjenesteavtalen og en fjerning av TRIPS fra WTO-rammeverket. Samtidig er det viktig i

dagens situasjon å lete etter løsningene på disse problemene innenfor det multilaterale rammeverket som allerede er etablert.

5.2 Handel i Verdens handelsorganisasjon (WTO)

WTO omfatter tre hoveddeler:

1. handel med industrivarer (GATT) som er inndelt i
 - a. landbruksvarer (AoA),
 - b. industrivarer inkludert fisk (NAMA)
2. handel med tjenester (GATS)²⁵
3. beskyttelse av intellektuell eiendomsrett (TRIPS)²⁶

5.3 Handel med industrivarer (GATT)

5.3.1 Handel med landbruksvarer (AoA)

Retten til mat er en menneskerett som er anerkjent av FN. Man ser brudd på denne menneskeretten hver dag i den fattige delen av verden. I de fattigste landene livnærer 90 % av befolkningen seg på landbruk. Handel med landbruksvarer har dermed stor betydning for deres matsikkerhet. Fattige land bør få muligheten til å beskytte sine småbønder og sikre sin matsikkerhet gjennom høyere tollbarrierer. Dette kan for eksempel skje ved å bruke WTO mekanismer som det forhandles om i skrivende stund (SP og SSM)²⁷.

Matsuverenitetsprinsippet innebærer i korte trekk at folk og land må ha rett til å avgjøre sin egen politikk og fø sin egen befolkning, så lenge det ikke hindrer andre i å gjøre det samme. I ytterste konsekvens ville en praktisering av matsuverenitetsprinsippet bety at EU og USA fritt kan presse ned u-landenes tollbarrierer i bilaterale avtaler, mens de fortsetter med sine eksportsubsidier og med dumping av matvarer på verdensmarkedet. Matsuverenitetsprinsippet bør derfor bare gjelde for de fattigste. Vi må tillate de fattige landene et politisk rom til å bygge opp lokal industri og landbruk i et skjermet marked. De landene som i dag er rike har på samme måte gjennomgått ulike utviklingsfaser der forskjellige typer og grader av beskyttelse og proteksjonistiske virkemidler ble anvendt. De rike landene må således slutte med å presse ned tollbarrierene i sør for å få markedsadgang for sine produkter. Rike land bør heller ikke ha samme rettigheter til å føre en proteksjonistisk landbrukspolitikk.

Bare rike land har råd til å subsidiere. USA og EU bruker minst 15 mrd dollar i året på ulovlige subsidier. Oxfams analyser viser at 38 u-land lider under urettferdige handelsbetingelser som resultat av EU og USAs handelsvridende subsidier, dette inkluderer MUL-land som Malawi, Mozambique og bomullsproduserende Vest-Afrikanske land. EUs tomat eksport alene legger beslag på markeder verdt over 300 mrd dollar/år. USAs ulovlige mais-subsidier koster verdens maisprodusenter 4 mrd dollar/år

²⁵ General Agreement on Trade in Services

²⁶ Trade Related Intellectual Property Rights

²⁷ Special Products (SP): tollbeskyttelse for spesielt sårbare produkter; og Special Safeguard Measures (SSM): sikkerhetsmekanismer dersom importnivået øker kraftig i perioder.

i form av markedseksklusjon og prisdepresjon. Ifølge United Nations Development Program (UNDP) bruker OECD-landene i størrelsesorden 1 milliarder dollar om dagen i jordbruksstøtte – mer enn seks ganger det samlede beløp som brukes på bistand. Siden 1997 har de skattefinansierte subsidiene faktisk økt mer enn 20 %.

For at subsidiene ikke indirekte skal gå til eksport og dumping må subsidiene innrapporteres til WTO og overvåkes nøye. Videre må de såkalt ikke-handelsvridende subsidiene (grønn boks) i WTO revideres slik at det ikke hersker tvil om denne landbruksstøtten kan føre til dumping slik det er i dag. Det må både arbeides for reform av dagens subsidie regime og fleksibilitet i tollreglene for fattige land, slik at multilaterale selskaper får begrenset handlingsrom.

5.3.2 Handel med industrivarer inkludert fisk (NAMA)

Den aggressive nedbyggingen av tollbarrierene i land uten godt oppbygde forvaltningsregimer vil kunne få katastrofale følger for fiskerisektoren. Denne sveitsiske formelen, som fremmes av de rike landene, innebærer mye større kutt i tollsatsene til u-landene enn vestlige land siden u-landene opprinnelig har de høyeste tollsatsene. Det er svært viktig at u-landene ikke blir pålagt for strenge kutt i sine tollsats – som i mange tilfeller er det eneste defensive virkemiddel u-landene har å beskytte sine markeder med.

På kort og mellomlang sikt kan ambisiøs liberalisering svekke matsikkerheten blant småfiskere og kystbefolkninger som er avhengige av å selge deler av fangsten sin på lokale markeder til en god pris. The UN Food and Agriculture Organisation (FAO) estimerer at 34 millioner mennesker som tjener mindre enn en dollar om dagen lever av fiskerier. De fattigste landene (MUL) er ivaretatt med unntak, men det er spesielt mellominntektsland som vil lide under denne formelen (f.eks. Guatemala, Honduras, Kenya, Ghana). Matsikkerheten til disse menneskene står i fare både ved at de blir eksponert for økt import av billige fiskeprodukter som gjør dem ute av stand til å leve av å selge fisk og ved at økt eksport ofte er tett knyttet til kapitalintensive fiskerier som går hardt utover fiskeribestandene, som også småfiskere er avhengige av.

Inntekter knyttet til innkreving av toll er dessuten en av de få statlige inntektskildene til fattige land. I tillegg er det grunn til å frykte overutnyttelse av fiskeriene ved sterke

insentiver for økt fiske, som med stor sannsynlighet kan føre til overfiske i eksporterende land uten gode forvaltningsregimer (se også kapittel 3.3).

5.4 Intellektuell eiendomsrett (TRIPS)

Beskyttelse av intellektuell eiendomsrett innenfor TRIPS-avtalen er ment å skulle motivere til innovasjon. Innen TRIPS er regulering av patenter en av hovedoppgavene.²⁸ TRIPS omfatter både patenter på medisiner innen farmasisektoren og på planter i landbrukssektoren. Det har imidlertid vist seg at den typen innovasjon som TRIPS fremmer fokuserer på vestlige lukrative markeder²⁹. For lite ressurser settes inn på å utvikle medisiner og vaksiner mot sykdommer som rammer mennesker i fattige land. Når markedslogikken får lov til å råde grunnen alene innenfor dette feltet, fører det til at sykdomsbekjempelse for de med lavest kjøpekraft ikke prioriteres. Noe gjøres for å bøte på dette gjennom FN-rammeverket³⁰ og gjennom innovative finansieringsmekanismer,³¹ men langt fra nok.

14.november 2001, i Qatars hovedstad Doha, sluttet WTOs ministerkonferanse seg til Doha-erklæringen om TRIPS-avtalen og allmenn helse. Dette representerte et stort steg i riktig retning. TRIPS-rammeverket fikk da innebygd en viss fleksibilitet som gjør utviklingslandene i stand til å benytte seg av generiske kopier, gjennom tvangslisensiering og parallell eksport, selv om TRIPS også har lagt store begrensninger på produksjon av slike kopimedisiner. Denne fleksibiliteten gjør utviklingslandene, for eksempel India og Brasil i stand til å produsere generiske kopimedisiner som gjør at deres egne og andre lands fattige befolkning (ved parallell eksport) får tilgang på livsviktige medisiner.

En av de mest urovekkende utviklingene for tiden er presset som øves av multinasjonale selskaper (for eksempel Novartis' rettsak mot Indias patentlovgivning, 2007) og store land (for eksempel USA), mot de landene som velger å benytte seg av muligheten til å tvangslisensiere for å produsere kopimedisiner. Her spiller de bilaterale avtalene³² som inngås mellom mektige land i nord og utviklingsland en sentral rolle. Disse avtalene går ofte mye lenger enn de multilaterale avtalene og har ikke den samme gjennomsiktighet. På grunn av ulikt styrkeforhold mellom avtalepartene blir disse avtalene ofte til gjennom et press fra den sterkeste parten.

Argumenter som brukes av store multinasjonale selskaper er at patenter er motivasjonen deres for å utvikle nye produkter. Dette viser den rendyrkede markedslogikkens svakhet: Dette dreier seg i høyeste grad om proteksjonisme og beskyttelse av

²⁸ I tillegg inkluderer TRIPS også copyright, trademarks og industriell design.

²⁹ Bulletin of the World Health Organisation (2006): "Managing the effect of TRIPS on availability of priority vaccines", 2006 (84) 360-65

³⁰ Global Fund, GAVI

³¹ UNITAID og Advanced Market Commitments (AMC)

³² f.eks. USA-Singapore

monopolsituasjoner.³³ For tiden jobbes det på ulike nivå med å myke opp dagens patentregime. Det arbeides f.eks. for å få til såkalte ”patent pools”, som er et nyttig redskap siden man gjerne trenger mange patenter for å produsere et produkt. Patentholdere går i en ”patent pool” sammen om, på frivillig basis, å gi tilgang til de ulike patenter som må til for å produsere en bestemt medisin. Dermed spares både tid og penger. Noen vestlige selskaper inngår også avtaler med selskaper i Sør der man drar nytte av hverandres spesialkompetanse. Det er imidlertid viktig at også det offentlige spiller en sentral rolle her, siden erfaring viser at selskapene ikke har kommersielle interesser av å satse på utviklingslandenes markeder.

Samtidig med disse framskrittene arbeider multilaterale selskaper for å utvide sine patentrettigheter. For eksempel har det multinasjonale jordbrukselskapet Monsanto søkt World Intellectual Property Organization³⁴(WIPO) om patent på griseavl. Dette strider mot et sentralt prinsipp innenfor både kristen tro og andre religioner om umuligheten av å ta patent på liv. Like viktig som dette prinsippet er at dette i tillegg kan få store negative økonomiske konsekvenser for mennesker i fattige land. Det er også et problem at nasjonale regelverk i økende grad åpner for utvidete rettigheter til multinasjonale selskaper. For eksempel har Monsanto med suksess saksøkt en bonde i Canada for bruk av patentert frø som ble spredt av vinden.

5.5 Tjenestehandel (GATS)

Tjenesteavtalen omfatter handel med ulike typer tjenester. Den omhandler tjenester som i stor grad er kommersialiserte i den vestlige verden, slik som telekommunikasjons- og finanstjenester, men også tjenester som er sentrale for vår velferdsstat som helse- og utdanningstjenester, og tjenester rettet mot basisbehov som vann- og sanitærtjenester. Tjenesteavtalen er mer fleksibel enn de andre avtalene i WTO-regelverket. Den har en ”positiv bindingsliste” som betyr at hvert land bare forplikter seg til de spesielle sektorene det er ønske om å binde seg til. Likevel er det i praksis slik at mange utviklingsland utsettes for sterkt press fra USA og EU for å binde seg i sektorer som er av kommersiell interesse for dem. Liberalisering av tjenestesektorer anses i varierende grad som kontroversielt for utviklingslandene, men svært få utviklingsland har vært positive til denne typen liberalisering innen WTO.

India er et eksempel på et utviklingsland som har sett en verdi av denne avtalen. Grunnen til dette er både at de selv er eksportør av tjenester, spesielt IT, og at de ønsker velkommen en avtale som gir adgang for personer til å jobbe med tjenesteyting i utlandet for en kortere periode. Når det gjelder tjenester som vann, sanitær, helse og utdanning, er det grunn til å være svært kritisk til at utviklingsland på noen som helst måte skal presses til å liberalisere disse sektorene. Det er i denne sammenheng svært positivt at den norske regjeringen har valgt å trekke sine krav til utviklingsland innen vann, utdanning og energi. På et skapelsesteologisk grunnlag bør kirken bekjempe en utvikling der tilgang til fellesgodene underlegges markedslogikken. Vi vil imidlertid oppfordre til at

³³ Jf. den tilnærmede monopolsituasjonen Microsoft har nytt godt av i mange år i forhold til dataprogramvare.

³⁴ WIPO hadde hovedansvar for regulering av intellektuelle eiendom før WTO ble etablert.

globaliseringen av tjenestehandel ikke kun ses på som noe negativt. Denne liberaliseringen kan fungere positivt dersom den fører til teknologioverføring og utbygging av infrastruktur i utviklingslandene. Den fungerer negativt dersom den fører til at multilaterale selskaper etablerer seg kun for å tappe utviklingslandene for kapital.

Tjenestesektoren generelt og investeringer spesielt er inkludert i en rekke bilaterale avtaler³⁵. Dersom WTO ble borte, ville de rike landene, USA og EU spesielt, få fritt spillerom til å presse de fattige landene i bilaterale avtaler. De bilaterale European Partnership Agreements (EPA) mellom EU og ACP landene³⁶ er et eksempel på hvordan uretten kan få fritt spillerom innenfor en bilateral ramme. Her presses utviklingslandene til å gå lengre enn i WTO (se siste del av pkt 3.3 for forklaring av ”WTO plus”), både innen tjenester, landbruk og spørsmål knyttet til investeringsbeskyttelse, konkurransepolitikk og gjennomsiktighet, de såkalte ”Singapore Issues”³⁷. EPA avtalen som EU for tiden forhandler med flere afrikanske land, bl.a. Kenya, inkluderer spørsmål som rettigheter til investeringer: et tema som utviklingslandene i WTO har avslått å forhandle på. Videre er avtalen svært aggressiv i sine krav om markedsåpning for europeiske landbruksvarer. Dette står i kontrast til tidligere avtaler EU har inngått med disse landene, hvor det blant annet har vært fokusert på fordelaktig markedsadgang for visse produkter fra utviklingsland, f.eks. bananer (Lomé 1975 og Cotonou 2005).

WTO-systemet er langt fra perfekt og står overfor svært store utfordringer for å få på plass den utviklingsrunden som man lenge har lovet utviklingslandene. Fra et kirkelig perspektiv vil WTOs evne til å få denne runden på plass være noe av prøvesteinen for WTOs legitimitet innenfor det globale handelspolitiske regimet. I forhold til denne utfordringen vil det vise seg om de sentrale aktørene i nord har tatt inn over seg at aktørlikeverd betyr mer enn like muligheter i betydningen like regler.

På tross av alle svakhetene representerer WTO likevel en forutsigbarhet, åpenhet og rettsliggjøring som man ikke finner i bilaterale avtaler. Selv om utilbørlig press også utøves innenfor rammene av WTO, gir det multilaterale rammeverket større grad av innsyn, rettsliggjøring og forutsigbarhet i handelssystemet. Det er på dette tidspunktet helt avgjørende at det bygges inn en fleksibilitet i avtalene for utviklingslandene, som gir dem handlingsrom til i perioder å velge løsninger som gir dem muligheter til å bygge opp egne tjenestesektorer. Dette kan for eksempel gjøres ved at utviklingsland blir unntatt fra den planlagte nødvendighetstesten. Denne testen er en mekanisme som søker å ta bort den nødvendige og eksisterende fleksibiliteten i GATS regelverk ved at landene må behovsprøve sosiale prioriteringer mot markedseffektivitet.

Saker ført i WTOs tvisteløsningspanel (US-Mexico Telecom case og Antigua-US Gambling case) viser at det er vanskelig både for utviklingsland og rike land å forutse

³⁵ USA og den demokratiske republikken Kongo (1989), USA og Bangladesh (1989), USA og Mosambik (2005)

³⁶ Afrikanske, karibiske og Stillehavsland (African, Caribbean and Pacific Group of States).

³⁷ Investeringsbeskyttelse, konkurransepolitikk, åpenhet i offentlige oppkjøp og handelsfasilitering.

alle konsekvenser av avtaler de har skrevet under på. Det er også viktig å anerkjenne utviklingslandenes rett til å gå tilbake på tjenesteavtalen dersom de på et senere tidspunkt skulle komme i en situasjon der de behøver å beskytte en spesiell sektor for å bygge den opp. Regjeringsskifter og nye politiske prioriteringer får ingen reell effekt i disse landene dersom den forrige regjeringen allerede har bundet opp sine politiske prioriteringer i WTO. De rike landene må gi de fattige landene den muligheten vi selv hadde til å velge beskyttende løsninger under industrialiseringen.

5.6 Oppsummering

I dette kapitlet har vi forsøkt å peke på mulige reformer av ulike deler av verdens handelssystem i WTO og bilaterale avtaler, spesielt i forhold til intellektuell eiendomsrett og tjenestehandel. Vi mener disse reformene kan føre til en forbedring av utviklingslandenes handelsvilkår i form av et mer rettferdig handelssystem. Vi har her lagt vekt på følgende momenter:

- Det må bli slutt på all dumping av rike lands subsidierte produkter på fattige lands markeder, og de rike landene må slutte å presse fattige land til å åpne sine markeder for dem.
- Utviklingsland må få utvidet fleksibilitet til å fravike avtaler om markedsåpning for å beskytte egen næringsutvikling når denne trues, og de må få bedre anledning til å selge sine produkter i de rike lands markeder.
- Fattige land må få tilgang på billig kvalitetsmedisin (original eller generisk) til å bekjempe epidemiske sykdommer og andre sykdommer som truer store befolkninger.
- Finansieringsordninger rettet mot utvikling av medisiner mot sykdommer som rammer utviklingsland særlig hardt må fortsatt styrkes.
- Det må legges til rette for at fleksibiliteten i TRIPS-regelverket faktisk kan benyttes av utviklingslandene.
- Bilaterale avtaler må overvåkes slik at de ikke inneholder "WTO-plus" aspekter.
- Flexibiliteten i GATS må opprettholdes og forbedres, ikke innskrenkes gjennom en nødvendighetstest av innenlands reguleringer.

Fra et kirkelig ståsted legitimeres et globalt handelspolitisk regime kun ut fra dets evne til å støtte undertrykte og marginaliserte menneskers og befolkningers evne til å løfte seg ut av fattigdom og av vilkår som ikke gjenspeiler deres gudgitte verdighet. For kirken er det ikke den økonomiske, men den menneskelige bunnlinsen som teller. Det samme gjelder det globale finanspolitiske rammeverket.

Kapittel 6: Rettferdig finans

6.1 Hva er et rettferdig internasjonalt finanssystem?

Mye av motstanden mot IFI-ene har sin bakgrunn i at de siden 80-tallet har lagt strenge føringer på utviklingslands makroøkonomiske og mikroøkonomiske prioriteringer. På 80-tallet startet strukturtilpasningen som knyttet långivingen nært opp til nyliberalistiske økonomiske reformer i tråd med den såkalte "Washington-konsensusen". I 1999 la IFI-ene om strategien og sa at utviklingslandene selv skulle sitte i førersetet for politiske endringer. I 2004 annonserte verdensbanken en ny betingelsespolitikk, som sa at det kun var tillatt med betingelser som var strengt nødvendig for at programmene skulle lykkes og at de ville stille krav om at landene selv ønsket de politiske endringene. Betingelsene er nå mer generelt rettet inn mot "godt styresett" i mottakerlandene. Likevel er det fortsatt slik at det er økonomisk privatiserings- og liberaliseringsbetingelser (både bindende og ikke-bindende) knyttes til IFI-enes lån, gjeldsslette og bistand.

IMF har gitt råd til utviklingsland om kutt i offentlige utgifter for å overholde makroøkonomiske mål for inflasjon. Nobelprisvinner Joseph Stiglitz (2002) kritiserer IMF for at makroøkonomisk måtehold har blitt sett som et mål i seg selv. IMF regnet også med at markedet ville adressere alle behov – inkludert helse og utdanning til alle lag av folket. Privatisering av vann på Filippinene (1980-99) har f.eks. ført til et dårligere vanntilbud – spesielt til fattige og stor økning i kostnadene. Man har sett hyppige utbrudd av kolera blant de fattige pga skittent vann. Også Uganda, Bolivia og Mali har blitt presset til å privatisere vanntilbudet. Privatisering av utdanning i Sør-Afrika etter press fra IMF og Verdensbanken har ført til at svært mange i den fattige delen av befolkningen ikke får skolegang. Privatisering innen landbruket har blitt anbefalt i Mozambique, Mali og Benin.

Den nåværende norske regjeringen har i sin regjeringserklæring³⁸ (2005) sagt at "den multilaterale bistanden i økende grad skal forskyves fra Verdensbanken til utviklingsprogrammer og nødhjelpstiltak i regi av FN-organer. Norsk bistand skal ikke gå til programmer som stiller krav om liberalisering og privatisering." Kirken bør støtte regjeringen på dette. Spørsmålet er hvorvidt kirken skulle gått enda et skritt lenger og krevd at Verdensbanken og IMF (IFI-ene) som sådan bør legges ned. AGAPE-dokumentet går langt i retning av å kreve dette. Mange vil hevde at det går et skille mellom aktørene i globaliseringsdebatten omkring dette spørsmålet.

Vi vil her hevde at spørsmålet om IFI-ene skal bestå eller legges ned ikke er presist nok stilt til å kunne besvares hensiktsmessig. Det problematiske ved dagens IFI-er er ikke at det finnes for mye overnasjonalitet innenfor det globale finanspolitiske regimet. Alternativet til et slikt regime ville med stor sannsynlighet vært en kompleks og uoversiktlig vev av avtaler mellom de enkelte statene (bilaterale avtaler). Et slikt regime ville, slik vi tidligere har pekt på, kun tjene de mektigste statene og globale

³⁸ Soria Moria erklæringen

finanspolitiske aktørene. Det ville samtidig svekke muligheten for ansvarliggjøring, rettsliggjøring, forutsigbarhet og folkelig forankring av global finans. Bilaterale donorer opererer med mindre åpenhet og føler heller ikke samme forpliktelse til internasjonale konvensjoner for menneskerettigheter og arbeiderrettigheter. Vi trenger mer overnasjonalitet, ikke mindre.

I stedet for å diskutere spørsmålet om reform eller avvikling, er det derfor mye mer hensiktsmessig å identifisere svakhetene ved dagens regime, slik at kirken og andre aktører innenfor det globale sivile samfunn kan utfordre statene på disse punktene. Noen av svakhetene ved dagens globale finanspolitiske regime kan listes opp punktvis som følger:

- for lite overnasjonalitet og forankring i globalt demokrati
- for mye donormakt
- for høye terskler for å godta ettergivelse av illegitim gjeld
- liten aksept for långivers ansvar
- lånebetingelser knyttet til privatisering og liberalisering (såkalt kondisjonalitet)

- eksistensen av skatteparadis
- muligheter for korrupsjon, unndragelse og hvitvasking

Målet må være et globalt finanspolitisk system der disse svakhetene er rettet opp, og det er av underordnet betydning om de institusjonene som sikrer et mer rettferdig system bærer de samme navnene som dagens organisasjoner.

Det ville på kort sikt være et effektivt virkemiddel dersom man kunne mobilisere både multilaterale og bilaterale donorer til å være enige om at betingelser om økonomisk liberalisering og privatisering ikke kan forsvares. I låneforhandlinger mellom likeverdige parter bør det samtidig være mulig å stille krav om overholdelse av internasjonale konvensjoner for menneskerettigheter og arbeiderrettigheter. Et annet hensiktsmessig mål ville være en umiddelbar sletting av all illegitim gjeld. Dette ville være et svært viktig bidrag i forhold til oppnåelsen av FNs tusenårsmål. Et prioritert mål må være å stoppe strømmen av penger fra sør til nord. Smutthullene i reguleringen av multinasjonale selskaper må tettes og eksistensen av skatteparadis må konfronteres. Dette bør bli del av Verdensbanken anti-korrupsjons strategi. Til sist kan man bidra til utvikling i fattige land ved å etablere globale innovative finansieringsmekanismer, som for eksempel flyskatt eller valuta avgift (se også kapittel 3.1), og la inntektene gå til utviklingsformål. Det er viktig at dette er et tillegg til bistanden og til de foreslåtte systemendringene.

6.2 Kritikk av IFI-enes bruk av betingelser

De internasjonale finansinstitusjonene (IFI-ene) har gjentatte ganger blitt bedt om å reformere praksisen med privatiserings-betingelser, eller *kondisjonalitet* som det gjerne kalles, og mikrostyring av låntakerlandenes budsjetter. Rapporter fra Oxfam og Eurodad i 2006 viser at privatiseringskondisjonalitet øker og peker på en praksis i Verdensbanken som står i strid med hva den selv har hevdet, nemlig at kondisjonaliteten er på vei ned. Betingelser er problematisk både med tanke på prinsipper om nasjonalt demokratisk eierskap til politikken og med hensyn til innholdet i kondisjonalitetskravene i seg selv. Når betingelser om økonomisk privatisering og liberalisering knyttes til bistand, lån og gjeldsslette, så undergraver dette det politiske handlingsrommet for fattige land. Dette handlingsrommet er avgjørende for at fattige land skal utvikle selvstendige utviklingsstrategier. Slike betingelser representerer et demokratisk problem ved at regjeringene i sør må stå til ansvar overfor sine egne befolkninger for politiske prioriteringer gjort av IFI-ene.

Videre er innholdet i betingelsene tema for diskusjon. Spesielt er betingelser om økonomisk privatisering og liberalisering ansett som en uheldig innblanding i landenes mikroøkonomiske prioriteringer. Verdensbanken blir i stadig større grad kritisert for å ha produsert forskningsresultater som på tynt grunnlag understøtter positive effekter av globalisering og handel for å fremme egne mål og interesser. Videre ble IMF i 2007 kritisert av to rapporter skrevet på deres egen bestilling (IEO³⁹ og Malan⁴⁰) bl.a. for sin

³⁹ Independent Evaluation Office Report (2007): "The IMF and Aid to Sub-Saharan Africa", 12.03.07.

innblanding i Verdensbankens utviklingspolitiske anliggender i de minst utviklede landene (IMF skal holde seg til makropolitikk) og for manglende koordinering og forenlighet mellom markøkonomiske mål og mikropolitiske prioriteringer (f.eks. utdanning og helse). Konklusjonen er at IMF ikke har tilstrekkelig kompetanse til å drive med fattigdomsbekjempelse. I tillegg har striden rundt tidligere leder i Verdensbanken Wolfowitz i 2007 vært en påminnelse om behovet for reform av IFI'enes udemokratiske struktur.

I bistandsbudsjettet har regjeringen kuttet i bevilgningene som går gjennom Verdensbanken og kanaliserer heller disse midlene gjennom f.eks. FN systemet. De rød-grønne regjeringspartnerne har tidligere varslet at det kan bli aktuelt å redusere støtten til Verdensbanken fordi man er skeptisk til bankens fokus på private løsninger. I budsjettet ligger det nå an til et kutt i støtten til de multilaterale finansinstitusjonene Samlet sett foreslås det norsk støtte på 1,75 milliarder kroner, det er en reduksjon på 2,9 prosent fra i år (Statsbudsjettet for 2007).

En rekke land reagerer sterkt på Verdensbankens praksis. I forbindelse med Singapore møtene september 2006 annonserte Storbritannias Utviklingsminister Hilary Benn at 50 millioner pund ville holdes tilbake inntil Verdensbanken endrer sin praksis med kondisjonalitet i forhold til privatisering. Her i Norge har Kirkens Nødhjelp bedt regjeringen vurdere liknende tiltak som Storbritannia kom med. Det norske Utenriksdepartementet arrangerte i november 2006 en konferanse om kondisjonalitet for Utsteingruppe landene⁴¹ (minus Canada). Den norske regjering har som nevnt i sin regjeringserklæring vedtatt at norsk bistand ikke skal gå til prosjekter underlagt betingelser om økonomisk privatisering og liberalisering. Utviklingsminister Solheim (SV) trakk under Utenriksdepartementets Kondisjonalitetskonferanse i november 2006 fram Nepal som et eksempel på et land han hadde besøkt dette året etter at kongen ga makten tilbake til folket. Solheim var sjokkert over at Verdensbankens folk på dette tidspunktet var mest opptatt av å privatisere trykkingen av landets skolebøker.

Regjeringen ønsket med kondisjonalitetskonferansen å undersøke status for IFI-enes fortsatte bruk av kondisjonalitet i långivingen. Til konferansen produserte

⁴⁰ Malan et al (2007): "IMF, World Bank Need to Work Better Together", in IMF Survey Magazine 19.03.07.

⁴¹ Utsteingruppen er en gruppe utviklingsministere ansvarlig for samarbeid om utviklingshjelp. De samarbeider for å presse utviklingsagendaen framover, med fokus på å implementere internasjonal consensus. Utstein-gruppen kan bestå av forskjellige land og er ikke ekskluderende. Den karakteriseres ved å være en impulsiv gruppe, bestående av deltakere ut fra sak og situasjon. Gruppen ble opprinnelig dannet av forhenværende utviklingsminister Hilde Frafjord Johnson (2001-5) som en allianse av kvinnelige utviklingsministre fra Storbritannia, Tyskland og Nederland, i tillegg til Norge. Senere også utvidet til Sverige og Canada.

Utenriksdepartementet en studie⁴² som påviser at privatiserings- og liberaliseringsbetingelser fortsatt presses på fattige land som Mozambik, Zambia og Bankgladesh. Studien viser riktignok at det er en bedring, men sier at mottakerlandenes eierskap fortsatt står svakt i prosessene. Det er derfor viktig at kirkene og andre aktører fortsetter å legge press på sine regjeringer for at denne type betingelser ikke legges til grunn for IFI-enes långiving.

En viktig innsats Norge kan gjøre i denne forbindelse er å arbeide for å styrke utviklingslandenes evne til å motsette seg IFI-enes krav og betingelser når de ønsker å gjøre andre politiske og sosiale prioriteringer enn det de får anbefalt. EU kanaliserer nå i stadig større grad bistanden sin gjennom andre kanaler enn Verdensbanken. De benytter seg mer og mer av 'trust funds' i Afrika.

I mars 2007 begynte forhandlingene i International Development Association (IDA). Dette gjelder påfylling av lån til de fattigste landene. Disse lånene gis i realiteten som bistand, men det knyttes fortsatt betingelser til dem. Det er her Norge og flere andre nordeuropeiske land gir sine største bidrag til Verdensbanken. I forbindelse med påfyllingen bør kirken kreve at Norge i forhandlingene setter makt bak kravene om å fjerne betingelsene om økonomisk liberalisering. Dette er et beskjedent krav som regjeringen kan gjøre uten store politiske kostnader, samtidig som det sender tydelige signal og legger føringer på noen av Verdensbankens midler.

Etter den massive kritikken som er reist mot de multilaterale donorene opplever disse i dag en legitimitetskrise. Denne krisen er spesielt påfallende i IMF's tilfelle, men også når det gjelder Verdensbanken.⁴³ Som et resultat har mange land nå avsluttet sine låneforhold til IMF og erklært finansiell suverenitet. Land som Thailand, Indonesia og Vietnam har de siste årene erklært at de vil nedbetale gamle lån og ikke vil låne mer fra IMF. Land som Filippinene, India og Kina avstår fra å låne mer fra IMF. Brasil og Argentina har betalt ned gjelda si og erklært finansiell suverenitet. Krisen i IMF er nå en kombinert legitimitets-, budsjett- og rollekrise.⁴⁴

Kirken bør kreve at IMF og Verdensbanken går bort fra betingelser om økonomisk liberalisering og privatisering så snart som mulig. All slik mikroøkonomisk styring av utviklingsland er skadelig, både fordi det undergraver utviklingsprosesser og fordi effektene i mange tilfeller har vist seg å være negative. Det kan likevel finnes rimelige betingelser på noen områder som kan knyttes til ulike typer kontraktinngåelse og ansvarlig långiving. Dette er betingelser som angår revisjon, åpenhet, oppfylling av internasjonale konvensjoner og avtaler. Det er likevel først og fremst IFI-ene som har et spesielt ansvar for at internasjonale avtaler om menneske- og arbeiderrettigheter blir ivarettatt gjennom sin egen praksis og ved egen gjennomføring av prosjekter.

⁴² Bull et al (2006): The World Bank's and the IMF's use of Conditionality to Encourage Privatisation and Liberalisation; Current issues and Practices.

⁴³ Spesielt International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) blir mindre relevant. IBRD sikter mot å redusere fattigdom i mellominntekstland og kredittverdige fattigere land.

⁴⁴ Se "The IMF: Shrink it or Sink it: A Consensus Declaration and a Strategy Paper" (2006).

6.3. Kina i Afrika og ansvarlig långiving

Kina seiler nå opp som en ny attraktiv långiver i Afrika. Lånene er svært billige hva angår renter. Kina vinner på at de er flinkere til å se på afrikanerne som likeverdige partnere. Kina stiller på den ene siden ingen økonomisk privatiserings- og liberaliseringsbetingelser, men på den andre siden ignorerer også Kina internasjonale konvensjoner for menneskerettigheter og arbeiderrettigheter. Kina som ”ny långiver” representerer en trussel og konkurrent for etablerte långivere fra Vesten som tidligere har vært i monopolposisjon som donorer. Kina representerer også en trussel for utviklingsland som har fått gjelda si slettet gjennom ulike multilaterale program og nå står i fare for på ny å opparbeide seg en lite bærekraftig gjeld.

Verdensbanken kritiserer Kina og India for å være for sjenerøse med utdelingen av lån uten å tenke på tilbakebetalingsevne. Behovet for å ta opp nye lån er imidlertid tett knyttet til at Vesten ikke makter å gi tilstrekkelig bistand eller rettferdige handelsvilkår for fattige land. Kina oppfattes både som en ny imperialistisk stormakt som vil tappe Afrika for naturressurser (bl.a. olje) og som et uttrykk for sør-sør solidaritet. Kina er dypt inne i mange Afrikanske land, for eksempel oljerike land som Nigeria, Angola og Kongo-Brazzaville. Kina er også inne i Sudan og Burma, og la i den forbindelse ned veto i FNs sikkerhetsråd (2006) mot en resolusjon for å innføre sanksjoner mot Sudan og Burma på bakgrunn av menneskerettighetsovertredelser. Verdensbanken kaller Kina en gratispassasjer som drar nytte av multilaterale gjeldssletteinitiativ. I et land som Zambia er man opprørt over arbeidernes umenneskelige arbeidsforhold etter at tre arbeidere på en kinesisk kobberfabrikk ble skutt av en kinesisk sikkerhetsvakt. Kinas sterke rolle i Afrika peker i ytterste instans på nødvendigheten av endringer i Verdensbankens og IMF's bruk av betingelser.

Ansvarlig långiving må forutsette at man ikke etablerer nye illegitime lån. Det må derfor være legitimt at långiver stiller visse krav til mottaker. Spørsmålet er allikevel hvorvidt det er hensiktsmessig å kalle slike krav ”betingelser”. I denne sammenheng blir det åpenbart at visse betingelser eller krav, som overholdelse av internasjonale konvensjoner, som f.eks. menneskerettigheter og arbeiderrettigheter, er legitime. Dersom nye lån bevilges uten respekt for disse konvensjonene er veien kort til at ny illegitim gjeld opparbeides. Dette handler om ansvarlig långiving og kreditors medansvar i lånesituasjonen. Så lenge långivere er sikre på at de kan kreve lånene tilbakebetalt under hvilke som helst omstendigheter, mister man insentivet for å sikre ansvarlig långiving i fremtiden. Derfor er det viktig også i denne sammenheng at den norske regjering internasjonalt løfter prinsippet om kreditors medansvar, som ble etablert gjennom den historiske sletten av gjelda fra skipseksportkampanjen (oktober 2006). Kina som ny långiver og IFI-enes legitimitetskrise gjør at dette er en hastesak.

6.4. Økologisk gjeld

AGAPE-dokumentet referer til den ecuadorianske miljøvernorganisasjonen Acción Ecológica som definerer økologisk gjeld som: ”Gjelden de nordlige industrilandene har opparbeidet seg til land i den tredje verden gjennom plyndring av ressurser, miljøødeleggelse og en vederlagsfri bruk av det økologiske fellesrommet som avfallsdeponi for drivhusgasser fra de industrielle landene”. I enkelte tilfeller plasseres

den økologiske gjelden direkte hos petroleums- og gruveselskaper som ødelegger økosystemer i sin jakt etter mineralrikdommer. I andre tilfeller må skylden legges på de internasjonale pengeinstitusjonene som finansierer ressursutvinningsprosjekter uten hensyn til de sosiale og miljømessige konsekvensene.

Dette reiser sentrale prinsipper i forhold til hvordan de nordlige industrilandene og deres finansinstitusjoner har opparbeidet seg en moralsk gjeld til utviklingslandene ved å utnytte deres vanskelige situasjon. Det å operasjonalisere en relevant praktisk politisk tilnærming til dette ligger allikevel veldig langt unna. Det synes umulige å plassere denne gjelden hos ansvarlige enkeltaktører. Under punkt 3.1 ovenfor har vi som en innovativ tilnærming til dette feltet pekt på mulige finansieringsordninger som kan gi landene i sør tilgang på fossilfri energi som grunnlag for økonomisk vekst.

I forhold til en gradvis operasjonalisering av en politisk tilnærming til illegitim gjeld synes det å være mest realistisk å kjempe seg fram små skritt av gangen. Man bør først arbeide for en anerkjennelse av kreditors medansvar. Den norske slettingen av gjeld fra skipseksportkampanjen er et viktig skritt fram mot en anerkjennelse av et mer omfattende begrep om illegitimt gjeld.

6.5. Illegitim gjeld, gjeldsslette og kreditors medansvar

De klareste eksemplene på illegitim gjeld⁴⁵ er diktatorgjeld lån til Marcoregimet på Filippinene (1962-86), lån til Suharto i Indonesia (1965-) og lån til apartheidregimet i Sør-Afrika. I sistnevnte tilfelle har landet betalt 4 milliarder dollar i året i gjeldsbetjening siden apartheidregimet ble avskaffet. På den andre siden må lån som er anerkjent av et lands parlament defineres som legitim gjeld. Som et resultat av oljekrisen på 1970-tallet opplevde mange utviklingsland på 1980-tallet at gjelda mangedoblet seg på få år. Også i dag ser vi at mange fattige land tappes for økonomiske ressurser på grunn av økte priser på olje.

Gjeldskrisen er ikke bare et økonomisk problem for land i Sør, men også et politisk problem som er basert på, og forsterker, ubalansen i internasjonal maktfordeling. Gjeld blir fortsatt brukt som et middel for å kontrollere land gjennom betingelser knyttet til lån og gjeldsslette. Vi må innse at gjeldskrisen også er ansvaret til landene i nord. Uoverveid og uansvarlig långivning har bidratt til krisen. Denne krisen er så blitt forsterket av betingelser om liberalisering. Rike stater må gjennom institusjoner som Verdensbanken, IMF og WTO stå til ansvar for deres rolle i utviklingslandenes vanskeligheter. På samme måte må korrupte og ikke-representative regjeringer i sør stå til ansvar. Nobelprisvinner Wangari Maathai har sagt at hvis man skal oppnå at illegitim gjeld slettes så må kirker, sivilsamfunn, organisasjoner og parlamenter legge økt press på ledere i både nord og sør.⁴⁶

Kirkens Nødhjelp og Changemaker er blant de aktører i Norge som har arbeidet mest seriøst med illegitim gjeld. KN definerer illegitim gjeld som:

- lån gitt til illegitime regimer (diktatorgjeld og apartheidregime gjeld)
- lån gitt til prosjekter der formålene var illegitime fordi långiver visste eller burde ha visst at lånene ikke ville komme den fattige befolkningen til gode (skipseksportkampanjen)
- lån der betingelsene for tilbakebetaling av lånene er illegitime (gjeldsslette som tas som del av bistanden, f.eks. i Nigerias tilfelle)

I Norge skrev utviklingsminister Erik Solheim historie da han mandag 2. oktober 2006 annonserte at regjeringen, ensidig og uten betingelser, vil gå inn for å slette all den gjelden som Ecuador, Egypt, Peru, Jamaica og Sierra Leone skylder Norge etter den såkalte skipseksportkampanjen på 1970-tallet. Landene i skipseksportkampanjen skyldte da gjelda ble slettet, til sammen 520 millioner kroner. Regjeringen uttaler at man vedkjenner seg sitt kreditoransvar i forbindelse med denne gjelden og beskriver dette som "feilslått utviklingspolitikk".⁴⁷ Kirken må støtte opp om regjeringens modige og

⁴⁵ Joseph Hanlon: "Illegitimate debt consists of loans which were improperly granted and are thus the liability of the lender and are not to be repaid". Odiøs gjeld: Godkjennelse av og nytteverdi for befolkningen er fraværende, og kreditor var klar over denne situasjonen.

⁴⁶ Kirkens Nødhjelps gjeldsseminar, World Seminar Forum, Nairobi, januar 2007.

⁴⁷ Sitat fra statsbudsjettet 2007 (UDs versjon) "...det er bred enighet om at skipseksportkampanjen representerte en feilslått utviklingspolitikk. Norge har som kreditor et medansvar for den resulterende gjelden. Ved å slette fordringene viser Norge at dette ansvaret tas på alvor."

rettfærdige beslutning i skipseksportsaken og bidra til at kreditors medansvar er et begrep som spres og gis internasjonal anerkjennelse. Norge er i denne sammenhengen forbilledlig ved at man i prinsippet ikke inkluderer gjeldssletter i bistandsbudsjettet og det gjøres uten betingelser.

Gjennom å vedkjenne seg kreditoransvar bidrar regjeringen til å sette spørsmål om illegitim gjeld på dagsorden. Regjeringen går dermed lengre enn alle andre långivere og tar et oppgjør med en misforstått långiversolidaritet som lenge har rådet i Parisklubben.⁴⁸ Regjeringen mottok i etterkant reaksjoner fra Parisklubben. Det ble snakket om at man hadde brutt långiversolidariteten. Kirken må støtte regjeringen i at en slik tilnærming ikke har moralsk bærekraft. Solidaritet med andre långivere blir misforstått hvis den brukes til å beskytte långiverne fra kritiske blikk. Verdensbanken har, i likhet med Parisklubben, ikke vært villig til å ta opp diskusjonen om kreditoransvar knyttet til uansvarlighet hos långiver. Det er de fattige landene som har vært nødt til å bære risikoen og betale prisen ved eventuelle gjeldskriser. Kirken bør kreve at all illegitim gjeld slettes, både bilateral og multilateral. Videre bør kirken kreve at gjeld slettes hvis den ikke er bærekraftig ved at det ikke er mulig for land å nedbetale den uten å at det går utover grunnleggende rettigheter og tjenesteytelse til befolkningen.

Gjeldsslette må i prinsippet skje uten betingelser og må ikke gjøres til del av bistanden. I 1999 innførte man et multilateralt gjeldssletteinitiativ (MDRI⁴⁹) for land med såkalt dyp gjeldsbyrde. Dette inkluderer 42 land. De fleste av disse er afrikanske land. Dette initiativet har vist seg å være langt fra tilstrekkelig. I 2004 var kun en femtedel av gjelda slettet, for få land var inkludert, det er knyttet strenge betingelser til completion point HIPC,⁵⁰ og det tar for lang tid. I 2005 vedtok G8 landene under sitt møte i Gleneagles en historisk gjeldsslette som inkluderte 19 HIPC land med åpning for å utvide til 38, men også her var det snakk om betingelser. I januar 2006 slettet IMF gjelden til 19 HIPC land. Selv om det er knyttet svakheter til dette gjeldssletteinitiativet, så har det fått svært positive effekter for mange land og redder tusenvis av liv. Land som Ghana og Tanzania har kunnet bruke penger som før gikk til å nedbetale lån på å finansiere utdanning, helsetjenester og matforsyning.

Betalingsnekt har blitt studert i langt mindre utstrekning enn illegitim gjeld. I tilfeller der stater presses til å betale på illegitim gjeld bør kirken støtte disse statenes rett til å avstå fra å betale. Dette er likevel risikabelt ved at det kan få konsekvenser i form av sanksjoner for de aktuelle statene. Få tilfeller av betalingsnekt eksisterer hittil og risikoen må vurderes individuelt av statene fra tilfelle til tilfelle. Likevel er det viktig at kirken har en klar og entydig stemme som støtter stater som måtte velge å gå denne tunge veien.

⁴⁸ Parisklubben, som ble grunnlagt i 1956, er en uformell sammenslutning av 19 land som har offisielle fordringer på andre land. Fordringseierne er som regel industrialiserte land.

⁴⁹ Multilateral Debt Relief Initiative

⁵⁰ Heavily Indebted Poor Countries

6.6 Alternative finansieringsordninger for solidaritet

Det har fra statlig og mellomstatlig hold vært mye snakk om FNs tusenårsmål og ulike strategier for å nå disse. Det finnes nå en voksende erkjennelse av at det er vanskelig å få alle land til å øke sin bistand til et nivå som muliggjør oppfyllelse av disse målene. Dermed har det blitt mer og mer snakk om globale innovative solidaritetsavgifter. Disse inkluderer flyskatt, valutatransaksjonsavgift, avgift på oljeselskaper, SMS avgift, CO2 avgift etc. Logikken er at de som tjener mest på den økonomiske globaliseringen også bør betale tilbake noe til de som taper mest på den. Globale solidaritetsavgifter kan beskrives som en videreføring av den skandinaviske velferdsmodellen på globalt nivå. Dette er et virkemiddel som i aller høyeste grad blir ønsket velkommen i kampen mot fattigdommen, men det er helt avgjørende at dette kommer i tillegg til bistanden (oppnåelse av målet for bistand på 0,7 % av BNP) og ikke må svekke kravene til systemendringer i verdensøkonomien.

Mange rike land har i dag kommet til den erkjennelsen at mer må gjøres for å snu strømmen av finanser og ressurser fra sør til nord. Denne "lekkasjen" forsterkes av muligheten til å benytte såkalte skatteparadis. Skatteparadisene muliggjør at eliter og selskaper i fattige så vel som rike land unndrar seg å betale skatter til de statene de beriker seg i. For eksempel har oljerike land i sør problemer med å spre utbyttet av disse ressursene på befolkningen. Det er i utviklingsland en tendens til at multinasjonale

selskaper og landets eliter deler utbyttet mellom seg. På den måten frarøver de befolkningen ressurser som burde vært bredt fordelt. Kirken må arbeide for at Verdensbanken inkluderer kampen mot skatteparadis i sin anti-korrupsjonsagenda.

6.7. Oppsummering.

I dette kapitlet har vi forsøkt å påpeke svakhetene ved de internasjonale finansinstitusjonene, og foreslått noen mulige endringer som ville forbedret vilkårene for en bærekraftig utvikling i fattige land kraftig. Så lenge fattige land må prioritere sine budsjetter til å nedbetale lån som har mangedoblet seg i løpet av årenes løp og som i mange tilfeller ble gitt under illegitime forutsetninger, hjelper det lite om rike land pøser inn bistand. Derfor må multilaterale så vel som bilaterale donorer ta ansvar for at endringer skjer ved at:

- All illegitim gjeld og gjeld som på annen måte ikke er bærekraftig må slettes betingelsesløst og utenfor bistandsbudsjettet (ODA).
- Det opprettes en gjeldsdomstol, som kan opptre som nøytral tredje part både i bilaterale og multilaterale gjeldstvister.
- Utviklingslandenes muligheter til å si nei til IMF og verdensbankens krav /betingelser styrkes.
- Man får slutt på alle betingelser om økonomisk liberalisering og privatisering. Den norske regjeringen kan sette makt bak kravene ved
 - å danne et gode donorerers fond fri for økonomiske liberaliserings eller privatiseringsbetingelser.
 - knytte IDA-påfyllingen, som Norge snart skal bidra med, til krav om frihet fra kondisjonalitet.
- Man fastholder et krav om at Verdensbanken inkluderer kampen mot skatteparadis i sin anti-korrupsjonsagenda.
- Internasjonale konvensjoner for menneskerettigheter og arbeiderrettigheter kreves overholdt av låntager så vel som långiver.

Kapittel 7: Oppsummering og veien videre

7.1 Innledning

I denne rapporten har KISP gitt sin forståelse av hvordan dagens urett kan erstattes av en mer rettferdig global politisk orden. Vi har skrevet med utgangspunkt i AGAPE-dokumentet, og vi har lagt til grunn det perspektiv at vi er i en kirke i nord. Selv om bakgrunnen for at denne rapporten ble skrevet er at den skulle være en respons til AGAPE-dokumentet, har vi ikke først og fremst sett det som vår oppgave å gi detaljerte kommentarer på dette dokumentet. Vi har snarere brukt dokumentet som en inspirasjon for å skrive vår egen rapport om økonomisk globalisering.

KISP søker i rapporten å være lydhøre overfor de røster som taler sterkt imot globaliseringen, og vi vil vise solidaritet med de kirker verden over som opplever globaliseringen som en trussel mot liv og menneskeverd. Samtidig har vi vektlagt at globalisering er en mangefasettert prosess som i seg selv verken er entydig negativ eller positiv. Vi har derfor sett behov for å gjøre en *etisk skjelning* i rapporten, mellom den form for samhandling som skaper større ulikhet i aktørenes styrkeforhold, og de mekanismene som bygger opp under aktørenes likeverdige status. Den første form for globalisering må motarbeides, mens den andre må styrkes. Vi kritiserer de delene av den økonomiske globaliseringen som ikke kommer verdens fattige til gode, samtidig som vi ikke er med på noen ensidig fordømmelse av globaliseringen. Et reelt globalt demokrati og rettferdige internasjonale regler for handel kan legge til rette for vekst og utvikling, også for de fattige landene, men samtidig må vi forhindre at markedet trenger ned i og overtar den sosiale, kulturelle og religiøse basisen som ethvert samfunn er avhengig av. Markedslogikkens lov om den sterkestes rett må motarbeides ved å på forhånd ta parti for den svakeste. Fokuset på de fattige, på de som faller utenfor og er ofre for de urettferdige strukturene, er nært knyttet til Jesu liv og lære.

KISP har i denne rapporten også ønsket å rette et selvkritisk blikk på vår egen politiske kontekst. Derfor har vi viet plass (i kapittel 3) til å diskutere Norges rolle i den globale økonomien gjennom å peke på noen særskilte områder hvor Norge kan gi et bidrag til en mer rettferdig verden. I kapittel 4 hevet vi blikket og presenterte noen byggesteiner og noen visjoner for en mer rettferdig verden, før vi i kapittel 5 og 6 diskuterte konkret hvordan det internasjonale handels- og finanssystemet bør endres. Rapportens oppfordringer til de politiske aktører kan oppsummeres i følgende punkter:

Norge har et særlig ansvar i forhold til:

- å forvalte sine petroleumsressurser og rikdommer på en ansvarlig og innovativ måte, slik at de kommer fattige til gode, samt gå foran i klimapolitikken ved å kutte i egne utslipp og å utvikle klimavennlig teknologi.
- å lempe på sine tollrestriksjoner slik at norsk import vris fra EU og mot utviklingslandene.

Vi oppfordrer norske myndigheter spesielt, men også andre ansvarlige politiske aktører, til å ha en helhetlig og konkret tilnærming til globaliseringens utfordringer, gjennom:

- å se fattigdomsreduksjon og miljø i sammenheng, støtte arbeidet for å etablere et sterkere og mer forpliktende globalt menneskerettighetsregime og for demokratisk legitime overnasjonale løsninger, samt kombinere bistand med markedstilgang og oppbygging av fattige lands kapasiteter og kompetanse.
- å arbeide for et handelsregime som ikke tillater dumping av produkter på fattige lands markeder, støtte arbeidet for at fattige land får tilgang på billig kvalitetsmedisin, gi støtte til forskning på sykdommer som rammer utviklingsland særlig hardt, legge til rette for at fleksibiliteten i TRIPS-regelverket faktisk kan benyttes, overvåke bilaterale avtaler, støtte opprettholdelsen og forbedringen av fleksibiliteten i GATS, samt støtte arbeidet for å utvide utviklingslandenes mulighet til å fravike avtaler om markedsåpning.
- å slette all illegitim gjeld betingelsesløst og utenfor bistandsbudsjettet, bidra til opprettelsen av en nøytral gjeldsdomstol, styrke utviklingslandenes evne til å si nei til IMF's og Verdensbankens krav, være en pådriver i arbeidet for å få slutt på alle krav om økonomisk liberalisering og privatisering og for at Verdensbanken inkluderer kampen mot skatteparadis i sin anti-korrupsjonsagenda, samt kreve at internasjonale konvensjoner for menneskerettigheter og arbeiderrettigheter overholdes av låntager så vel som långiver.

7.2 Motstand mot globalisering som et bekjennesspørsmål?

Avslutningsvis i rapporten vil vi komme med noen betraktninger knyttet til ekklesiologien (læren om kirken) og bekjennelsen, samt gi noen perspektiver på veien videre for AGAPE-prosessen.

AGAPE-diskusjonen er del av en bredere diskusjon i den verdensvide kirke. Er motstanden mot globaliseringen et spørsmål om å tro? Spørsmålet er særlig aktualisert etter at Generalforsamlingen i World Alliance of Reformed Churches (WARC) i 2004 sa at spørsmålet om global økonomisk urettferdighet og den økologiske krisen rører ved selve kirkens bekjennelse (*status confessionis*). WARC's uttalelse synliggjør at det i slike spørsmål kan være betydelige forskjeller i teologi og kirkesyn, ikke bare i den verdensvide kirke, men også *blant* protestantiske kirker. Lutheraner er tradisjonelt mer forsiktig enn reformerte i forhold til å gjøre sosial-etiske spørsmål til bekjennesspørsmål. Innenfor Lutherdommen skal det mye til for at et spørsmål er av kirkesplittende karakter: "Til sann enhet i kirken er det nok å være enig om evangeliets lære og om forvaltningen av sakramentene" (*Confessio Augustana VII*). Dette betyr på den andre siden ikke at kirken skal avstå fra å fordømme urett, spesielt når denne er av strukturell og systemisk karakter.

Med referanse til Luthers to-regiments lære – læren om at kirken og styremaktene er to atskilte sfærer – har mange gjennom tidene vært forbeholdne mot at kirken skal være for politisk involvert og engasjert. I vår tid er det en voksende enighet om at kirken ikke kommer utenom politikken. Luthers poeng når det gjaldt de to regimentene var først og fremst en uheldig sammenblanding av verdslig og religiøs makt i middelalderkirken. Luther var klar på at kirken er kalt til å forkynne Guds lov for alle, og det gjelder både i kirken og i samfunnet for øvrig. I lys av alle menneskers gudskapte og like verd, må dette også få sosial-etiske og politiske implikasjoner.

Med utgangspunkt i luthersk tradisjon er det vanskelig å trekke helt klare grenser for hvor og på hvilken måte kirken skal forholde seg til samfunnet og politikken. Kirken, både som Guds synlige uttrykk for sitt åndelige regiment og som en ansvarlig samfunnsaktør skal tale uretten imot. Det å ikke mene noe er ikke å være nøytral. Det er et valg om ikke å bry seg.

Spørsmålet blir dermed hvordan og på hvilken måte kirken er en politisk aktør. Kirken bør være *advokaten* som gir røster til de som ikke blir hørt og som opplever sitt menneskeverd krenket. Men, den bør også være *profeten* som gjennomskuer og påpeker overfor myndigheten den uretten som de gjeldende systemene innebærer. Samtidig må kirken innse at på den politiske arenaen er den ikke en privilegert aktør. Den stiller i utgangspunktet i samme posisjon som andre aktører. Kirken er ikke nødvendigvis en bedre politisk aktør enn andre, og den er ingen entydig politisk størrelse. Selv om den globale skjevfordelingen av ressurser er et etisk og moralsk spørsmål, er det også et politisk komplekst problem hvor det hersker usikkerhet om hvilke løsninger som er de beste. I spørsmål om økonomisk globalisering bruker kirken kunnskap og innsikt av allmenn karakter. Den besitter ikke annen kompetanse enn det den tilegner seg eller låner fra fagpersoner på området.

For Lutheranere er læren om treenigheten og kristologien bekjennelsens kjerne. Læren om kirken som Kristi legeme i verden gjør likevel at bekjennelsen ikke kan skilles fra kirkens liv i verden. Ut fra dette vil for eksempel det at en luthersk kirke nekter mennesker av en annen hudfarge nattverdfellesskap for mange være et kirkesplittende standpunkt. På samme måte kan det å leve uanfektet videre mens sosial og økonomisk urett skjer og lemmer på Kristi legeme lider, være å leve med en amputert kristologi.

Siden verken kirken eller andre aktører sitter inne med fasitsvar på den urett som skjer, og som på mange måter er satt i system, best bekjempes, må vi likevel være varsom med å gjøre bekjennelsesspørsmål ut av stillingtagen til et spesielt løsningsforslag. Vi i KISP ser ikke at AGAPE-dokumentets beskrivelse av de virkemidlene som er foreskrevet til å bekjempe den urett som den økonomiske globaliseringen fører til kvalifiserer til å være et spørsmål av kirkesplittende karakter. AGAPE-dokumentet kommer i noen av sine

formuleringer svært nær å definere forholdet til nyliberalismen som et slik spørsmål: ” Stilt overfor den nyliberale globaliseringen blir ikke kirkens rolle bare et spørsmål om en profetisk forkynnergjerning og sosial rettferdighet i livets tjeneste. Oppgaven utfordrer selve kjernen i kirkenes evangeliske kall.” Ved å støtte nyliberalismen kan ”forkynnergjerningen og feiringen av sakramentene komme i vanry”.⁵¹ Gjennom slike formuleringer står dokumentet i fare for å ekskludere viktige kirkelige aktører fra kampen mot fattigdom og urett. Den kritikken som har kommet frem mot KVs AGAPE-dokument synliggjør at det er stor uenighet om forståelsen av den økonomiske globaliseringen og hva som er kirkens rolle i den.

Selv om en er enige i at kirken har en viktig politisk rolle å spille i spørsmål om global rettferdighet, er det fortsatt et stykke igjen til å si at motstanden mot globalisering er så viktig at det er et bekjennesspørsmål. Det er ikke bare problematisk ut i fra lutherske teologi. Det kan også være uheldig for kirkefellesskapet. Kirken skal ta stilling og tale mot urett, men samtidig skal den være et inkluderende fellesskap. Spenningen mellom den enkeltes meninger på den ene siden og behovet for å stå samlet og være tydelig i sine uttalelser, må veies opp mot hverandre. Fra et Luthersk synspunkt kan det synes som om AGAPE-dokumentet går ett skritt for langt i forhold til spørsmålet om hva det er å være kirke (se ovenfor). Kirken bør være svært forsiktig med å gjøre forholdet til en bestemt politisk ideologi til et spørsmål av kirkesplittende karakter. Ved å gjøre motstand mot den neolibérale globaliseringen til et spørsmål om rett kristen bekjennelse, står en i fare for å utelukke mange mennesker fra det kristne fellesskapet.

7.3 Veien videre for AGAPE prosessen

Da man var samlet til generalforsamling i KV i Porto Alegre februar 2006, ble ikke AGAPE-dokumentet, men et AGAPE ”Call to Action” presentert. Oppropet presenterte 8 overordnede temaer, hvor kirkene ble utfordret til å handle. Disse var:

1. Kampen mot fattigdom
2. Rettferdige internasjonale handelsavtaler
3. Ansvarlig långivning og regulering av globale finansmarkeder
4. Bærekraftig bruk av land og naturressurser
5. Kamp mot tvungen privatisering av offentlige goder og tjenester
6. Selvbestemmelse over egen matproduksjon
7. Retten til arbeid og verdig lønn
8. Ha en kritisk holdning til hegemonisk (”imperisk”) makt.

Diskusjonen om AGAPE har synliggjort at kirker verden over i stor grad er enige om 7 av disse punktene. Det siste punktet har imidlertid skapt stor uenighet mellom kirkene. Ved å bringe inn begrepet ”imperium” aktualiserer man en rekke ulike konnotasjoner, som splitter kirkene. Det er et ideologisk ladet begrep, som hentyder til klassekamp, motstand mot markedet og kapitalisme. For landene i Øst-Europa er imperiet gjerne forbundet med det sovjetiske kommunist-imperiet, og det minner dem om en fortid de er

⁵¹ Se AGAPE, side 6.

glad for å slippe ut av. For mange ble det europeiske markedet og ("imperiet") EU selve motsatsen til det (kommunist) imperiet de hadde levd under.

Selv om imperiediskusjonen har skapt mye diskusjon, består det faktum at det er en følelse blant mange at vi har et system som er urettferdig og som skaper fattigdom. Denne følelsen og disse stemmene fra sør, synes vi det som en kirke i nord er viktig å anerkjenne. Samtidig er det oppfatning til komiteens flertall at begrepet "imperiet" og den måten å beskrive dagens globale økonomiske system som AGAPE gjør ikke er heldig for den økumeniske bevegelsens felles kamp for rettferdighet og mot fattigdom. Flertallet mener at det er behov for begreper som favner bredere og som forener kirker i nord og sør i denne kampen. Den relativt store enigheten rundt AGAPES "Call to Action" viser også det ikke er behov for å enes om dokumentets beskrivelse av det globale systemet for å kunne enes om handlingsalternativene. I den videre prosessen, blir det viktig å avklare hvor mye det er språket som skiller oss, og hvor det er reell politisk uenighet.

Tidligere statsminister Kjell Magne Bondevik og Generalsekretær i Kirkenes Verdensråd Sam Kobia.

Den videre AGAPE-prosessen bør være en åpen og transparent prosess der vi lærer fra hverandre og fra ulike aktører i samfunnet. Gjennom dialog og felles erfaringer vil vi kunne øke vår kompetanse og forståelse av problemene slik at vi bedre kan skape forandringer i ulike kontekster og situasjoner. KV bør ha hovedfokus på hvordan vi kommer fra "hit til dit" og hvilke verktøy og strategier som kan anvendes for å skape forandringer? Hvilke ideer og forslag kan lykkes? Og hvem skal vi samarbeide med? Kirken bør være kritisk profet når det trengs, men må også kunne være i dialog med

regjeringer, organisasjoner og næringsliv. KV må nå legge til rette for en prosess som tillater at langt flere ulike røster og aktører får prege det videre arbeidet med globalisering enn hva som har vært tilfelle så langt.

7.4 Sluttord

Kirken forvalter en språklig skattekiste. Gjennom å fornye dette tradisjonelle språket i møte med dagens utfordringer kan kirken bidra med nye perspektiver og ny forståelse. Mens ansvarlige politikere tvinges til en realpolitisk tilnærming, har kirken en lang tradisjon for å tale profetisk. En slik profetisk røst må lyde tydelig ut i offentligheten, samtidig som den skal være solid teologisk og bibelsk forankret. Den må ikke bli en røst på linje med alle andre politiske røster i samfunnet. En profetisk røst avslører urett og krenkelser og den peker på Gudsrikets verdier.

Samtidig vil det alltid vær en utfordring for kirken å la sin røst lyde i det allmenne samfunn. I de store globale spørsmålene må kirken evne å forvalte og fortolke det hellige på en slik måte at det på en troverdig måte innebærer et vern om mennesker og skaperverk samtidig som den møter den enkeltes engasjement og nysgjerrighet over livets store spørsmål. Skal en få til det må en som filosofen Jürgen Habermas hevder "oversette" de religiøse forestillingene fra et spesifikt religiøst samfunn til et mer generelt tilgjengelig språk.⁵² Utfordringen Habermas stiller til religiøse samfunn er å lære seg å snakke et allment og forståelig språk; da det i en sekulær virkelighet lett vil virke fremmedgjørende å insistere på kun å bruke religiøs terminologi. Kirken må snakke så folk forstår, men den må i tillegg vise at den har noe særegent å komme med som kirke.

Kirken kan virke som en transformerende kraft nettopp ved å vektlegge at den er *global* i sin natur. Som del av et verdensvidt kristent fellesskap vil lokale og nasjonale kirker alltid måtte løfte perspektivet utover mot det globale. Som kirke i nord vil dette bety at vi skylder å tenke vår egen rikdom i en global kontekst. Den norske kirke er del av en verdensvid kirke som lider under den måten rike land, som Norge, bruker jordens ressurser på. Her i Norge kan vi ikke bare spørre hvordan vi selv skal gjøre nytte av rikdommen vår. Det globale ansvaret forplikter oss til å arbeide for en bedre og mer rettferdig verden. Dette kan vi gjøre gjennom å foreta reelle klimautslippsreduksjoner hjemme, fordele vårt overskudd fra oljen bedre og gjennom å forandre det internasjonale regelverk for handel og finans slik at det kommer de fattige landene til gode. Disse spørsmålene gjelder vår felles framtid på vår felles jord. Når kirken lar sin røst lyde i disse spørsmålene har den både et tydelig og troverdig bibelsk fundament. Når den snakker, er det derfor avgjørende at kirken snakker slik at den kan bli hørt.

⁵² Jürgen Habermas, "Religion in the public sphere", forelesning ved tildelingen av Holbergprisen, 29.11.2005. URL: <http://www.holbergprisen.no/>